

CINC CATALANADES ANÒNIMES (FINALS DEL SEGLE XIX)

Pròleg de
JOAN-PERE PUJOL

Edició i notes per
JOAN-PERE PUJOL I ENRIC PRAT

PRÒLEG

PROVINENÇA DELS DOCUMENTS AQUÍ PRESENTATS

Les obres que publiquem avui a continuació han estat trobades hi ha molts anys per atzar a la taula d'un venedor d'objectes vells un diumenge matí al mercat de les puces de Perpinyà. Després d'un ràpid cop d'ull van ser col·locades en la nostra biblioteca, pensant que es tractava de peces ja repertoriades pels erudits locals i conservades a les biblioteques públiques del país.

La lectura recent del treball molt meticulós de la Dolors Serra i Kiel, *Bibliografia Nord-Catalana*, i una discussió amb l'autora ens han convençut que els documents en qüestió eren fins ara completament desconeguts.

Confessem-ho. No es tracta d'obres de primer pla de la nostra literatura regional. Presenten tanmateix un cert interès sociològic, històric i lingüístic. Considerant que ningú no té el dret de conservar per a ell sol una partida del nostre patrimoni cultural, hem decidit de publicar-les amb una introducció nostra.

Presentació dels fascicles

• Fascicle número u.

Pseudònim de l'autor: Un Ximplet.

Títol: *La Grand desfurtuna d'un marchan de tirons o l'estucia dels estudiants de Cerbera.*

Impressor: Jules Rondony, Perpinyà.

Data de publicació: 1887 (menció indicada sobre el quadern)

Nombre de pàgines: Vuit pàgines de 140 mm x 220 mm.

Natura literària: Prosa catalana en dialecte rossellonès.

Anuncis i notes diverses: 1. Un anunci propagandista per a la societat «Al Ganivet Català», plaça Labory a Perpinyà: «*Utissos¹ molts bos per empeltar, / punyals de carnisser i de matar, / navages fines per afaitar. / Ganivets! / Tan petits que no se poden agafar / i de grossos que vos fan tremolar. / Tot article anglès, francès i català. / Per ho creure, ho cal anar mirar.*»

• Fascicle número dos.

Pseudònim de l'autor: Un Ximplet.

Títol: *Bachanengs, pianengs y perpignanesous ou l'ourigina del burro de Pia.*

Impressor: Jules Rondony, Perpinyà.

Data de publicació: No indicada sobre la segona edició que detenim.

Segons sembla aquest fascicle va ser imprès al darrer trimestre de 1887.²

Nombre de pàgines: Vuit pàgines de 140 mm x 220 mm.

Natura literària: Prosa catalana en dialecte rossellonès.

Anuncis i notes diverses: 1. Un anunci propagandista per al cafè du Palais, plaça Aragó a Perpinyà, comerç tingut per Eduard Nérévol: «*Gent de la vila i de la campanya / que los aferes criden a Perpinyà! / Si voleu penre forces o vos refrescar, / ací l'etiqueta jamai enganya. / Trobareu tot bo, pro-*

¹ *utissos*: 'eines' (fr. *outils*).

² Pàgina vuit, una nota indica: «Chaque soir, à l'Alcazar, Grand succès de la troupe mimique Onofri, et de toute la troupe lyrique». Trobem referències a aquesta tropa en les edicions dels 9 d'octubre, del 6 de novembre del 1887 del *Galliner*. L'edició d'aquest setmanari del dia 20 de novembre del mateix any indica: «On nous apprend que la troupe Onofri nous quitte». La tropa dóna encara per Nadal del 1887 una representació d'una pantomima (*Al Galliner* del 25 desembre de 1887).

*pre*³ i ben servit; / *glaces*⁴ pertot, *banquetes mofles*⁵ com un llit. / *En sallint, direu a l'Eduard Nérévol* : / “*Anem! Fins un altre dia, si Déu ho vol*” .»

• **Fascicle número tres.**

Pseudònim de l'autor: Un Ximplet.

Títol: *Le Pont de Céret ou une révolution au ciel.*

Impressor: Jules Rondony, Perpinyà.

Data de publicació: No indicada sobre el document. Podem considerar que la segona edició d'aquest quadern es va realitzar en el curs del primer trimestre de l'any 1888.⁶

Nombre de pàgines: Deu pàgines de 140 mm x 220 mm.

Natura literària: Prosa en francès amb, enmig del text, quatre anuncis propagandistes en dialecte rossellonès molt afrancesat.

Anuncis i notes diverses: 1. L'editor indica que, per excepció, aquest número no va ser escrit en català. Anuncia la publicació pròxima d'un quadern que no detenim: *Biatja de Nostrou Segnou y san Pere à Sant-Laourens-de-Cerda*. 2. A més de l'anunci del cafè du Palais ja esmentat, hi trobem la propaganda del cafè Batlle, davant del Cercle des Officiers: «*Vosaltres que vos planyiu que lo temps va mal / ací sereu servits abarato i com cal. / A sis sous lo cafè i a quatre lo boc, / seguiu⁷ los cafès..., ho trobareu pas enlloc. / Si estimeu la musica, vos podeu regalar; / sobretot lo dimarts: hi ha pas res a pagar.*»

³ *propre*: 'net' (fr.).

⁴ *glaces*: 'miralls' (fr.).

⁵ *mofles*: 'toves' (fr.).

⁶ Al baix de la pàgina vuit hi ha una nota en francès sobre el teatre municipal de Perpinyà, de la qual apuntem: «Après l'interprétation de *Lakmé* et des *Danicheff*...». L'edició del diumenge 27 de novembre 1887 del *Galliner* fa referència a la representació dels *Danicheff* a Perpinyà el dia dijous 24 de novembre. El mateix setmanari fa referència a la representació de *Lakmé* en les seves edicions del 4 de desembre, del 25 de desembre. El periodista que firma «Zap-Zap» escriu en l'edició de l'u de gener de 1878 del *Galliner* a propòsit de *Lakmé*: «Malgré la bonne facture de cette pièce le public ne semble pas être enthousiasmé. Sans être bon prophète, nous craignons fort que *Lakmé* ne vive parmi nous ce que vivent les roses.»

⁷ *seguiu los cafès*: 'recorreu-los' (un darrere l'altre, per comparar).

• **Fascicle número quatre.**

Pseudònim de l'autor: Un Ximplet.

Títol: *La plaça dels Jasouitas ou al marcat de las ourtoulanes.*

Impressor: Jules Rondony, carrer de l'Avenir, Perpinyà.

Data de publicació: No indicada. Podem considerar que el fascicle quatre va ser imprès entre juny i setembre 1888.⁸

Nombre de pàgines: Vuit pàgines de 140 mm x 220 mm.

Natura literària: Versos sil·làbics lliures en dialecte rossellonès.

Anuncis i notes diverses: 1. Dos anuncis en català del cafè Batlle i del du Palais, ja esmentats.

• **Fascicle número cinc.**

Pseudònim de l'autor: Un Poubret.

Títol: *Lou dia de Mailloles.*

Impressor: Charles Latrobe, Perpinyà.

Data de publicació: No indicada. Aquest fascicle va ser imprès entre 1895 i 1904.⁹

Nombre de pàgines: Vuit pàgines de 140 mm x 225 mm.

Natura literària: Versos sil·làbics lliures en dialecte rossellonès.

ELS EDITORS

No és sense interès d'indicar al lector algunes informacions biogràfiques sobre els impressors dels fascicles.

Juli Rondony era a l'època l'amo d'un impremta molt antiga al Rosselló (més de tres segles) i que tenia seu l'any 1880 al giratori de les Blanqueries, a Perpinyà.¹⁰ El 1877 havia succeït en aquesta tasca els seus cu-

⁸ Al baix de la pàgina set trobem una nota fent referència a l'èxit de la tropa de pantomima Rhéaty a l'Alcazar Rossellonès. En *Al Galliner* de l'u de juliol de 1888, el periodista que firma «Sérieux» escriu a propòsit d'aquesta: «La troupe Rhéaty qui, au début semblait laisser un peu à désirer va de mieux en mieux». Segons sembla, la tropa va continuar a produir-se a Perpinyà fins al final d'octubre de 1888. *Al Galliner* del 30 d'octubre d'aquest any apunta: «La troupe Réhaty nous quitte».

⁹ En l'anunci publicitari del Vincent Thomas, es fa referència al carrer Victor Hugo, mencionat per primera vegada el 27 d'abril de 1895. Latrobe va morir al gener del 1905.

¹⁰ Aquest giratori prendrà el nom de plaça Justí Bardou Job l'any 1896.

nyats Elies i Justí Alavaill.¹¹ Rondony va imprimir els periòdics següents:

1877. - *Le Réveil des Pyrénées-Orientales*. Quotidià, fou publicat durant tres mesos.

1880. - *Al Galliner*, diari humorístic i teatral. Canvià de nom el 1890, pel de *Phare artistique* i acabà d'aparèixer l'any següent.

1885. - *Le Petit Catalan*. Quotidià de nit, fou publicat poc més d'un any.

1886. - *La Vérité des Pyrénées-Orientales*. Quotidià, fou publicat poc de temps.

1892. - *Le Réveil social*. La seva publicació durà nou mesos.

1880. - *Le Républicain des Pyrénées-Orientales*. Diari fundat l'any 1876 pels germans Alavaill. Durarà fins al 1910.

Dolors Serra (*op. cit.*) inventoria una sola obra publicada en català per aquesta impremta: *En Perote, en Jepot i jo. Dous fourestés a la coumedi*. 3^a ed. corrigée et aug. de proverbis catalans... – 16 p. Essent la tercera ed., és posterior a 1890.

Carles Latrobe (Perpinyà 1842 - gener de 1905). Després d'estudis al col·legi de la capital del Rosselló, adquirí a l'edat de 24 anys la patent d'impressor del Senyor Alzine. Durant una carrera comercial de prop de quaranta anys fou propietari, director, editor o estampaire d'un cert nombre de periòdics. Al maig de 1870 comença la publicació del diari catòlic i conservador *Le Roussillon*, el qual serà publicat fins al 1944. Elegit al tribunal de comerç de Perpinyà, Latrobe exercí les seves funcions del 1872 al 1875. Fou el candidat oficial a les eleccions senatorials del 2 de desembre 1877, provocades per la defunció d'en Pierre Lefranc. El candidat republicà Pau Massot va ser elegit amb 164 vots, Latrobe obtingué 111 vots. En el seu XLVI volum, de 1905, la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales va retre homenatge a les seves qualitats.

¹¹ Elies Alavaill era enginyer de «Ponts et Chaussées» (Administració de l'equipament), Justí, negociant. Eren republicans radicals. Aquest corrent ideològic petitburgès mesclava un anticlericalisme visceral amb un programa social de millorament de la condició obrera. Fundaren el 1876, amb l'ajuda de l'advocat Augustí Cayrol, el *Républicain des Pyrénées-Orientales*, a l'època diari d'avantguarda. Els germans tingueren problemes greus amb la justícia a causa dels religiosos i deixaren l'Estat francès el 1877. Quan tornaren, Justí es cuidà encara de política, publicà *La Farandole* (exclusivament anticlerical) i marxà després a París, a on va fer de secretari per un diputat; Elies quedà periodista, tot exercint de temps en temps el seu ofici d'enginyer civil i publicà durant mols anys el setmanari *L'Impartial*.

SOBRE LA CATALANADA

Des de l'annexió del 1659, els nord-catalans són víctimes per part de l'estat francès d'una política sistemàtica i ininterrompuda de genocidi cultural. L'església i després l'escola i la premsa van ser els instruments del poder per destruir la identitat ètnica dels autòctons. Aquesta política va començar a fer sentir els seus efectes en el segon terç del segle XIX. Es pot notar aleshores símptomes creixents de decadència. En la primera meitat del segle els nord-catalans començaren a desestimar llur llengua i, a poc a poc, s'extingí la literatura tradicional del país. Al final del segle, la francesització concernia tanmateix només la part «més selecta» de la població. La gent del poble practicava només la seva llengua (es predicava encara en aquesta època en català a l'església Sant Jaume de Perpinyà). Les condicions sociolingüístiques van ser a l'origen de l'aparició de tot un corrent d'escriptors patuesants sense reals ambicions literàries.

Encara que existeixen alguns escrits sobre en Saisset i els altres autors menors, cap investigador no s'ha interessat fins ara per la catalanada com a gènere literari específic del Rosselló. Però, abans de tot, de què parlem? Pompeu Fabra ens dóna la definició següent del mot: «Cosa, especialment expressió, pròpia dels catalans». Més recent, el diccionari català-francès de Carles i Rafael Castellanos precisa: «*fam* idiotisme catalan *fam* mot, tournure catalane employés à tort en parlant une autre langue | *fam*. action propre à un catalan.». Finalment, res de desvaloritzant. El fet és que tanmateix no es pot oblidar totes les connotacions força negatives que la paraula té en les nostres comarques septentrionals. Per al nord-català, es tracta en efecte d'històries pintoresques, antany interpretades davant el poble menut, per provocar el riure gras. Presentant una imatge molt desvaloritzant de l'esperit català, aquestes obres van ser un potent instrument d'alienació de les classes populars.

Un Tal (Albert Saisset) és l'únic autor de la catalanada conegut per la població. Aquesta realitat no ens ha d'incitar a pensar que el gènere va sortir directament de la seva imaginació com Atena del crani de Júpiter. De fet, podem trobar els orígens del confusionisme de la catalanada —i això és molt revelador— en les cançons «patriòtiques» de Pépide Méric. Aquest nostàlgic del jacobinisme, que escriu sota la monarquia de juliol, és el primer, segons sembla, a transposar al català mots francesos utilitzant els criteris de la grafia de la llengua dominant. Amb ell comença tot un corrent literari decadent i dissolvent que es prolongarà fins a l'Albert Janicot († 1956).

Una de les primeres produccions que podríem qualificar de «catalanada» era potser *Las Disgracis d'en Pique-Aragnes, pochade perpignanaise, assai-sonnée de couplet*, publicada a Perpinyà per A. Tastu l'any 1860. La Dolors Serra i Kiel no ha pogut localitzar cap exemplar d'aquesta obra anònima. Segons això que hem pogut llegir en el diari *Le Roussillon* del 15 d'abril 1896, en «Pique-Aragnes» era un personatge real, una figura coneguda de la vida local perpinyanesa de mitjans del segle XIX.¹² Vers la mateixa època, un petit grup se reunia a l'escola normal de Perpinyà per discutir de les ciències, de les lletres i de les arts. Aquest grup, fins ara poc estudiat, que es considerava com l'elit del país, reunia gent com Silvestre Villalongue, Béguin, Mattes, Ventura Petit i Daras, dels quals parlarem més en detall. Va sabotejar la cultura del país.

Josep Antoni Bergnes († Perpinyà el 1885) sembla haver tingut un paper de primer pla en l'elaboració i la popularització dels estereotips ètnics negatius. Interpretant una escena còmica que obtingué un memorable i durable èxit al segle passat, *An Parota, an Japota y jo*, ha fet famosos els tipus de camperols rossellonesos. Estorer de professió i tresorer de l'Orfeó de Perpinyà, Bergnes vivia al carrer dels sabaters de Perpinyà, al qual la gent de l'època havien donat el seu nom. Segons un article publicat en *Le Journal Illustré*, tenia el físic i el caràcter dels actors populars. Fou presentat com autor d'aquesta obra en l'edició de l'u de maig de 1861 de la impremta A. Tastu de Perpinyà.¹³ El 1882, la

¹² «Pique-aranya, fabricant et vendeur ambulant d'*astraginadous*, dont les refrains-réclame de sa création sont encore sur toutes les lèvres et ont fait un peu exclusivement le thème d'une figure de quadrille Roussillonnais lors de sa publication». *Astraginadous* és grafia francesa per *estraginadors* 'esteranyinadors' —*estraginador*: «tête-de-loup, balai pour ôter les toiles d'araignée» (Botet, *Vocabulari específic rossellonès*). *Estraginar* és eliminar les *estragines* 'teranyines' (ross.).

¹³ Aquesta impostura durà fins a la publicació el 1890 per la impremta C. Latrobe de l'escena còmica sota els noms dels seus veritables autors. El 25 febrer de 1908, Josep Bergnes, nebot d'en Josep Antoni Bergnes, envià una carta al diari *L'Indépendant* per fer restablir això que ell considerava com la veritat: «... je suis possesseur d'un opuscule manuscrit que m'offrit en bon souvenir mon oncle ci-dessus dénommé, où il est dit: "Cette scène, composée en 1861, a été représentée au théâtre de Perpignan le 1er mai de la même année et débitée par l'auteur Joseph Bergnes". Je tiens ledit opuscule à votre disposition et, sur votre désir, je me ferai un plaisir de vous l'envoyer en communication ayant même l'intention d'en faire don au Musée de Perpignan. Cette scène, plusieurs fois représentée à l'époque de sa création, soit au théâtre de Perpignan, soit à des concerts, était annoncée par les affiches comme devant être débitée par l'auteur Joseph Bergnes; les brochures de cette scène parues à cette dite époque portaient aussi le nom de l'auteur, Joseph Bergnes. De notoriété publique, les gens de cette époque savaient que Joseph Bergnes était l'auteur de cette scène. La loge maçonnique, dont mon oncle était un des fidèles et assidus membres, a aussi entendu plusieurs fois mon oncle, dans ses réunions familiales, débiter comme auteur la susdite scène. De même "l'Orphéon", dont mon oncle était le trésorier, avait, dans ses programmes de concerts, le débit de la susdite scène par l'auteur, Joseph Bergnes.»

imprensa-libreria A. Julià de Perpinyà publicà una *Collecció de proverbis, maximes y adagis catalans* escollits pel mateix Bergnes.

La catalanada no fou —com ho incita a pensar el seu contingut populista i el seu públic— una branca bastarda de la literatura popular de casa nostra. Els autors no eren, com ho pretenien, ni «pobrets» ni «ximplers». Com ho indica clarament llur origen social i llur mentalitat, aquest corrent es pot qualificar de literatura petitburguesa, botiflera i antipopular. Aquesta gent ha tingut dues llengües a llur disposició. Dues llengües, dues funcions socials desiguals... *La llengua del progrés de la burgesia francesa i el patuès català-rossellonès del poble...* Saisset ha clarament sostingut l'opinió estúpida segons la qual el català permetia només de tractar un nombre de temes reduïts, d'ordre familiar sinó groller. Les seves obres «serioses», les va escriure en francès...¹⁴

A contracorrent d'aquests autors demagogs, persones com Justí Pepratx, que fou un agent de relació entre els poetes de les dues Catalunyaes, Pere Talrich i Josep Bonafont van ser a la fi del segle passat els sapsadors de la renaixença lingüística a Catalunya del Nord. Hi ha algunes dècades, el professor Enric Guiter oposava clarament el moviment ascendent literari al moviment de decadència. Deia que tots dos s'havien continuat durant un segle, però que la tendència de la renaixença s'havia amplificat cada vegada més en detriment de la tendència decadent. Visió de les coses, honesta, raonable i fins i tot militant, d'un savi i d'un escriptor català seriós.

L'única cosa que no havia previst el professor Guiter —i amb ell molts altres— va ser el terratrèmol cultural del maig del 1968 a l'estat francès. Una de les seves conseqüències més curioses va ser en efecte la recuperació de la lenitiva catalanada en profit d'un discurs de contestació social.

¹⁴ Un exemple de 1885, aquest extracte de *Bataille de Peyrestortes* (Épisode de l'Invasion du Roussillon per les Espagnols en 1793): « Les espagnols [sic] surpris / Ont à peine le temps de se mettre en défense ; / Sur eux, de toutes parts, les soldats de la France / Tombent, tuant, brisant ce qui s'offre à leurs coups. / On croirait voir le dieu des combats, en courroux, / Dirigeant de sa main cette horrible tuerie, / Et nos soldats vainqueurs n'apaisent leur furie / Qu'en voyant l'ennemi s'enfuir de tout côté, / Abandonnant ses morts et son camp dévasté ! / Sur le champ de bataille une modeste pierre / S'élève en souvenir de ce haut fait de guerre. / Voyageurs qui passez, émus à son aspect, / Devant elle inclinez vos fronts avec respect, / Car d'un sang généreux cette terre est pétrie : / C'est là que des français [sic] sont morts pour la patrie ! » (El 1872 l'especialista de la poesia patriótica francesa, Paul Deroulède, havia publicat els seus famosos *Chants du soldat*).

Com es van passar les coses?

No ho sabem exactament perquè no hi vam participar. Als anys setanta, el grup d'acció poètica Guillem de Cabestany adaptà al català una obra del Teatre de la Carriera de Lió, *Mort et résurrection de M. Occitania*, peça que pretenia abordar «càndidament» els problemes que se posaven cada dia, concretament a la gent del poble.

Vers la mateixa època, els estudiants nord-catalans exiliats a Montpeller van estudiar amb els occitanistes aplegats al voltant de Robert Lafont la possibilitat d'un capgirament ideològic de la catalanada i d'obres occitanes similars. Aquesta idea va ser abandonada, però no es pot negar que el mateix esperit deliberadament populatxer viu encara en les cançons del malaguanyat Joan-Pau Giner, que ens va deixar a principis de juny del 1993.

La revista satírica nord-catalana *El Fiçó* reivindica avui clarament l'heretatge de la catalanada en exerg: «i diran "... per mòr de nos parar del terrible fiçó!..." (Un Tal)». Els redactors d'*El Fiçó*, han regirat la catalanada com un guant. Els «herois preferits» —com diuen ells!— no són els treballadors o les dones sinó els elegits, els alts funcionaris, els periodistes... Així la literatura popular no es presenta més com un instrument d'alienació de les masses, com ho va ser tradicionalment a casa nostra, sinó com una producció polemista de tendència nacionalista catalana. *Quel manque de goût!*

Moltes al·lusions que llegim en les columnes d'aquest periòdic avui ja no són clares per a tothom. Què en serà d'aquí a un segle?

NOTA SOBRE ELS AUTORS DELS NOSTRES FASCICLES

No posseïm cap informació de primera mà sobre els autors dels fascicles presentats. Avui encara existeixen pocs articles o estudis a propòsit de la catalanada en general. És el trist destí que era —i és encara— reservat a la literatura popular en una època on no era convenient de fer-ne.

Contestant a una carta nostra, Pep Vila, l'especialista gironí de les lletres rosselloneses, ens escriu aquestes ratlles reveladores:

«Sento dir-vos que desconec l'autor d'aquests fullets [*els aquí publicats*], que, d'altra banda, fins al dia d'avui també m'eren desconeguts. He mirat tots els repertoris bibliogràfics que tinc, i no hi surten referenciats. Hi ha molts escriptors rossellonesos menors que escriuen en català i amb pseudò-

nim, dels quals ningú no s'ha ocupat. No sabia l'existència de la impremta Rondony. D'altra banda, tot el que va publicar la impremta Latrobe encara s'ha d'analitzar. Hi ha moltes revistes i periòdics rossellonesos de final del XIX, escrits ja en francès, que ocasionalment publiquen catalanades (poemes, monòlegs teatrals, faules). Els seus autors publiquen moltes d'aquestes composicions, que s'haurien de catalogar, amagats en l'anonimat. Potser en aquestes publicacions hi ha obres signades per 'Ximplet' o 'Pobret'. Entre el 27 de setembre i el 29 de novembre de 1888, *Le Républicain des Pyrénées-Orientales*, imprès per Rondony, va editar regularment un petit anunci publicitari de la col·lecció de les nostres catalanades:

«Si vous voulez passer un moment agréable, rire et vous délasser après une journée de labeur, lisez la collection des *Affarts de rioure per dos sous*.¹⁵ Quatre titres parus, en vente dans tous les bureaux de tabacs de la ville. C'est du catalan avec ces expressions énergiques recueillies au moment même où elles sortent de la bouche des personnages choisis pour types. Ce n'est pas cher, dix centimes le numéro.»

Aquesta nota ens permet de fer dues constatacions:

1º) - disposem, segons sembla, de la col·lecció completa de la sèrie dels *Affarts de rioure per dos sous*, que va parar versemblablement d'aparèixer vers aquella època;

2º) - la col·lecció era distribuïda exclusivament als «vilarets», és a dir, els perpinyanesos, per un preu abordable (deu cèntims era el preu del diari *Le Républicain des Pyrénées-Orientales*).

Dels autors, no en diu re. Qui eren realment? Això queda un misteri encara no resolt.

Només queden obres anònimes firmades per autors que es dissimulen sota dos pseudònims. Fins i tot tenim la impressió que persones diferents han escrit la sèrie dels opuscles publicats amb el pseudònim d'«Un Ximplet». La pluralitat dels autors complica encara més les recerques dels investigadors.

El quadre de comparació que reproduïrem ara ens incita en efecte a pensar que l'autor del fascicle u (possiblement d'origen sud-català) no era el mateix que va escriure els fascicles dos i quatre.

¹⁵ *sou*: 'moneda francesa'.

CINC CATALANADES ANÒNIMES (FINALS DEL SEGLE XIX)

Normatiu	Fascicle u	Fascicle dos	Fascicle quatre
Amb	ab		Ambe, ab, am
		Amba	Amba
Bacallà	Bacailla		
Bé	Bueno		
Butxaca	Butxaca		Potcha
Després	Despues	d'espres	
Aviat	Luego	Aviat	
Dues	Dugas	Doas	douas
Ell		Deill	Eill
Els	Los	Lous	Lous
	Lus		
	Marxan		Rabandeyre
			Bendeyre
Senyor	Senyo	Mousiou	
		Moussiou	
Una	Una	Ouna	Ouna

ALGUNS ESCRIPTORS I COMPOSITORS NORD-CATALANS DEL PERÍODE 1860-1899

Hem provat d'inventariar aquí sota els personatges coneguts més o menys lligats directament amb l'elaboració del fenomen de la catalanada i de posar així en evidència les relacions amicals, econòmiques i fins i tot familiars entre ells.

- Anònim, sense pseudònim, *Las digracis d'en Pique-Aragnes* (1860), Impremta A. Tastu.

- Anònim, sense pseudònim, *La Resposta d'En Perota y d'En Japota al autor des Forasters à la Comedia*. Document imprès per «La République», carrer del Temple, 5, Perpinyà. Segons *L'Indépendant* del 28 febrer de 1908, aquesta catalanada és de 1862 i va ser escrita pels senyors Ferreol Mary, propietari, i Michel Moliner, «oficial de salut», per contestar en Bergnes i els seus amics...

- Anònim, sense pseudònim, *Oune Elecció a la turna* (1889), Impremta C. Latrobe.

- Anònim, pseudònim «Un Pobret», *Lo dia de Malloles*. Impremta C. Latrobe. A notar les similituds amb els escrits d'Albert Saisset. Es tracta d'una obra en vers redactada amb la grafia preconitzada per aquest autor. Un Tal fa riure el seu públic utilitzant la infermetat dels seus personatges («L'ull de vidre»; «Un mut», «Lo gegant i lo nano»). El personatge del geperut, en particular, es troba en certes obres d'en Saisset («Lo bossut i lo borni»; «Lo colltort i lo bossut»).

- Anònim(s), pseudònim «Un Ximplet», autor(s) dels quatre fascicles aquí publicats. Impremta Jules Rondony.

- Anònim (Francesc Rous, segons el resum bibliogràfic de l'*Almanac català-rossellonès de La Veu del Canigó*, 1921), l'any 1870, publicat sense nom d'autor, *Catalanes d'Estagell y d'altres endrets*. Impremta C. Latrobe.

- Josep Antoni Bergnes (*Cf. supra*).

- Pere Dares, membre del cercle de l'Escola Normal, col·laborador literari de Joan Mattes i Silvestre Villalongue en la redacció de *An Parota, an Japota y jo ou Lous Fourestés a la coumèdi*.

- Esteve Falguere, secretari de la redacció del *Journal commercial, maritime, artistique et littéraire des Pyrénées-Orientales*, a on va fer aparèixer algunes poesies facecioses en «langage populaire». Amb el pseudònim de «L'Estebenot», publicà l'any 1899 a la impremta Josep Payret de Perpinyà *Lou Parol de la Guidète, comedi en dous actes*. Deixà de col·laborar al *Journal des Pyrénées-Orientales* cap a 1902-1903.

- Joan Mattes (Perpinyà 1809-1891), inspector de l'escola primària, membre de la lògia L'Union (1853). Col·laborador literari, amb Pere Dares i Silvestre Villalongue, per la redacció de *An Parota, an Japota y jo ou Lous Fourestés a la coumèdi*, música de Ventura Petit (1890), impremta C. Latrobe. Segons les explicacions d'Han Coll, Mattes no va gosar firmar amb el seu nom l'obra de teatre per raons professionals: tenint relacions amb els mestres del departament, temia de posar en causa la serietat de la seva funció... És l'autor de dos llibres en

francès: *Leçons pratiques de grammaire faites l'école d'adultes de Perpignan dans lesquelles l'orthographe d'usage est enseignée au moyen de la langue catalane, ouvrage particulièrement destiné aux ouvriers du département*, J.-B. Alzine, 1866 i *Petite géographie du département des Pyrénées-Orientales, rédigée d'après le nouveau programme d'enseignement adoptée par l'Université*, Honoré Saint-Martory, 1866 (sis edicions). El 1850 el consell municipal de Perpinyà li atorgà una medalla d'or per testimoniar la seva gratitud pels èxits obtinguts en els cursos d'adults. El 1893 un monument funerari a la seva memòria fet per l'escultor Sudre fou inaugurat a l'entrada del cementiri de l'oest de Perpinyà.

- Amadeu Pagès, col·laborador del diari *Le Républicain des Pyrénées-Orientales*. Publicà l'u de gener 1888 en aquest diari la primera part d'un llarg article intitulat: «Étude sur la langue et la littérature catalanes», en el qual mostra els mateixos prejudicis que en Saisset a propòsit de la llengua autòctona.

- Justí Pepratx (Ceret 1828 - Perpinyà 1901), propietari i negociant, «el pare de la Renaixença rossellonesa». Amb el pseudònim de Pau Farriol de Ceret, publicà *Espigas y flors* a la impremta C. Latrobe en 1882 (segona edició a la mateixa impremta dos anys més tard). Participà a la festa literària de Banyuls de la Marenda del 17 de juny de 1883 i l'any després representà el Rosselló als Jocs Florals de Barcelona. El 1888 féu imprimir a la casa Albert Julià de Perpinyà —sempre amb el pseudònim de Pau Farriol— un llibret de versos: *Pa de casa*. «En família» amb l'Albert Saisset.

- Ventura Petit (Prada del Conflent 1811 - Perpinyà 1901), membre del cercle de l'escola normal de Perpinyà, membre de la lògia L'Union (1853-1855). Professor de música al pensionat del Sagrat Cor i al conservatori municipal de Perpinyà, organista de la catedral Sant Joan i compositor de música sacra i d'òpera. Amb mossèn J. Parmentier, musicà i publicà a la impremta de C. Latrobe diverses edicions d'un recull de *Noëls populaires en catalan et en français*. Col·laborà en la música amb els autors d'*An Parota, an Japota y jo* i també amb l'Albert Saisset.

- Francesc Rous (Prada del Conflent 1828 - Banyuls de la Marenda 1897), eclesiàstic, primer professor al seminari menor de Prades, fou successivament encarregat de les parròquies de Ribesaltes (1855), de Sant Mateu a Perpinyà (1860), de Sant Esteve del Monestir (1863), d'Estagell (1866), de Nefiac (1870)

i de Banyuls de la Marenda (1871). Es cuidà de la construcció de la nova església parroquial de Banyuls. Organitzà en aquesta ciutat el 2 d'octubre de 1887 un concurs literari franco-català (l'Albert Saisset en fou president per la part francesa). L'any 1873, publicà a la impremta P. Jammet d'Espirà de l'Aglí, *Catalanes y Catalanades: parlar rossellonès: primer llibret*, in-12 de 207 pàgines (sembla ser l'inventor de la paraula *catalanada*). Escriví el prefaci del llibre *Souvenirs des Fêtes de Banyuls-sur-Mer*, imprès l'any 1888 per C. Latrobe.

• Albert Saisset (Perpinyà 1842-1894), pseudònim «Un Tal». Figura central de la catalanada i per això encara avui autor dels més discutits de la literatura nord-catalana. Després dels seus estudis a París (fins al 1863) va fer un estatge de dos anys al banc de Justí Durand¹⁶ i exercí —sense gran èxit— l'ofici de banquer. L'any 1870 fou un dels membres del comitè, encapçalat pel diputat Justí Durand, favorable al plebiscit del 8 maig sobre la ratificació del «senatus-consulte» del 20 d'abril (Carles Lazermé i Silvestre Vilallongue en feien també part). Publicà nombrosos versos francesos i obres ara oblidades (una guia turística de Perpinyà, una història de la batalla de Perestortes...). El seu fill Frederic (Perpinyà 1873-1954) publicà també versos francesos. Un Tal considerava que la llengua autòctona només tenia possibilitats limitades. L'acantonava en el domini del riure gras. Per facilitar la lectura, preconitzava una grafia personal calcada sobre la francesa i per a nosaltres ara indesxifrabla. Escriví tota la seva obra catalana, que es publicà en quaderns, els últims anys de la seva vida: cap al 1886 compongué *Salut au Roussillon*, musicat per Ventura Petit. El 1887, publicà, sense nom d'autor, a la impremta C. Latrobe: *Oun pognat da catalanades*. Latrobe estampà totes les seves catalanades: *Cosas y altres* (1888); *Historis y coumedi* (1888); *Bestis y gen* (1888); *L'Hourtoulana, paraulas y mousica* (1888); *Proubem de rioure!* (1889); *Bignas y donas, coumedi en dos actes* (1889); *Fablas y fabliots* (1890); *Countas de l'altra moun y d'aquest* (1890); *Jamecs* (1890); *Oun poc de tout* (1891); *Passe-Temps* (1891); *Barrajadis* (1892); *Plors y rialles* (1893);

¹⁶ Justí Durand (Perpinyà 1798 - 1889) era el fill de François Durand i d'una senyoreta Bonafós. El pare, fill d'un montpellerenc, va ser militar i diputat a l'època de la revolució francesa i s'havia fet ric venent els forniments a l'exèrcit al curs de la campanya militar de 1793-1794 i de la guerra d'Espanya (1808-1814). Justí encarnà tota la notorietat de la família Durand: una fortuna considerable junt amb molts mandats polítics (diputat, alcalde de Perpinyà, president del consell general...). La fi del segon imperi posà un terme definitiu a la carrera política del cap dels «rastells».

Cansous (1893); *Pims y pams* (1893); *Grammaire catalane* (1894). Després de la seva mort foren publicats: *Pa la gen fis* (1895); *A tort y a trabès* (1897); *Oun moun de coses* (1898); *Bersous nous* (1900); *Lligiou* (1900).

• Silvestre Villalongue († 1888). Oncle de l'Albert Saisset. Col·laborador literari de Pere Dares i Joan Mattes en la redacció de *An Parota, an Japota y jo ou Lous Fourestés a la coumèdi*. Inventà un telègraf de nit aprovat per l'Acadèmia de les Ciències però no utilitzat pel fet de l'invent, a la mateixa època, del telègraf elèctric.¹⁷ Entre 1866 i 1875 fou president de la Société Littéraire, Scientifique et Agricole des Pyrénées-Orientales i, com a tal, acollí Louis Pasteur, vingut a estudiar, en els departaments sericícoles, la malaltia dels cucs de seda. Fou Venerable del taller maçònic L'Union de Perpinyà, al qual pertanyia també el seu gran amic, el banquer i home polític Justí Durand.¹⁸ Aquest cercle filosòfic, segons un informe prefectoral indicat per l'Horaci Chauvet en la seva *Histoire du parti républicain dans les Pyrénées-Orientales*, era «consagrat» al règim imperial. Vilallongue, que sembla a l'origen de l'afer del rastell,¹⁹ fou membre del consell municipal de

¹⁷ Cf. Joseph Sirvent, *Rapport sur le télégraphe de jour et de nuit inventé par M. Silvestre Villalongue (de Perpignan)*, impremta de la Senyoreta Tastu, Perpinyà, 1841.

¹⁸ Segons Michel MARTINEZ (*Le Passé des Ateliers de la Loge l'Union, 1758-1855*, p. 89), a més de Vilallongue, tres membres de la família Saisset pertanyien a aquest taller: Saisset ?, advocat, 1853; Saisset Lleó, advocat, 1853 i 1855; i Saisset Agustí, llicenciat i procurador, 1853 i 1855.

¹⁹ En una carta adreçada a Horaci Chauvet i publicada en *La Veue del Canigó* del 20 d'agost 1911, Frederic Escanyé explica l'origen del mot *rastell* (amb el sentit de dreta reaccionària): «En 1864, M. Sylvestre Villalongue, ami de M. Durand, se présente contre M. Péreire dans le canton Ouest de Perpignan. M. Villalongue loua un local dans une maison de la place du Saré pour y recevoir les électeurs du quartier Saint-Mathieu. Ce local était une ancienne écurie. Il y avait peut-être encore un râtelier. On servit de la bière à ceux qui vinrent toucher la main à M. Villalongue et à son ami, M. Justin Durand. C'est à cela qu'on se borna, car à cette époque, on ne faisait pas de discours. Le Préfet seul avait la parole et naturellement il ne vint pas dans ce local, M. Péreire ayant remplacé M. Durand, comme personnage officiellement investi de la confiance de l'Empereur.

M. Tolza-Gironne, avocat de Perpignan, cousin germain de M. Émile Brousse (les mères étaient sœurs) fut un agent actif de la candidature Villalongue. Mais quelque temps après, pour un motif que j'ignore, il passa dans le camp de M. Péreire et il raconta les beuveries qui avaient eu lieu au local du Saré et il les qualifia de *rastells*. Il écrivit une lettre à cet égard dans un journal de Montpellier ou de Paris. Le mot fit fortune. Ainsi c'est M. Tolza-Gironne qui a créé ce mot de *rastell*; mais ce fut bien après les élections de 1863.

M. Jules Simon, combattant en 1869 au Corps législatif, l'élection de Durand contre Emmanuel Arago, parla des *rastells* qui avaient eu lieu à l'occasion de cette élection. Cette expression est entrée depuis dans le vocabulaire courant.»

Perpinyà, del consell general dels Pirineus Orientals (entre 1867 i 1871), del tribunal de comerç (del qual va ser elegit moltes vegades president), de la comissió del col·legi, de la comissió de l'escola normal (escola de mestres). Fou també administrador del banc de França i president de l'Orfeó Perpinyanès. El 1875, va rebre la condecoració de les «palmes acadèmiques».

JOAN-PERE PUJOL

LA NOSTRA EDICIÓ

Tots els textos catalans recollits eren escrits segons la grafia afrancesada popularitzada per l'Albert Saisset i eren molt difícils de llegir, fins i tot pels especialistes. Hem optat per editar-los en una versió en grafia catalana però que respectés al màxim la fonètica dels originals (i també la morfologia) sense ser, però, una transcripció fonètica. Els principals trets a tenir en compte són que totes les *o* tancades cal llegir-les com a [ú] (escrites *ou* als originals) i que totes les *erres* finals són mudes (quan cal pronunciar-les van seguides de *t*). Pel que fa a la resta de les distincions fonètiques, hem mantingut aquelles grafies que ens permetien de distingir entre formes diferents que apareixen en els originals, encara que no sempre responguin realment a pronunciacions diferents. Per exemple, escrivim sempre *comptar* o *temptar* perquè transcriuen sempre originals amb *nt*, de la mateixa manera que els nostres *-nt* i *-nts* a final de mot corresponen sempre a *-n* i *-ns*; en canvi, escrivim *aquest* o *aquet*, *mè* o *mes*, *ab*, *am'*, *amb* o *ambe*, *fadrís* o *fadrins*, *dimosel·la* o *dimosela*, segons allò que trobem als originals.

El quadern número tres, *Le pont de Céret ou une révolution au Ciel*, ha estat traduït en català.

Hem plaçat una nota explicativa a peu de la pàgina cada vegada que un mot o un sentit s'apartava dels habituals en català d'avui. Una bona part de les notes corresponen a mots francesos o castellans o, encara més sovint, a mots catalans usats amb algun dels valors que tenen en francès els seus equivalents (o en castellà). En certs casos poden resultar massa òbvies i per tant embafadores per als lectors que coneguin bé el francès i el castellà, però en d'altres corresponen a sentits antiquats o secundaris i creiem que són una ajuda important per al lector no especialitzat.

Els mots que sembla que en l'original són vistos (i pronunciats) com a francesos els hem conservat en la grafia d'aquesta llengua i en cursiva.

El lector trobarà a la fi del volum les obres utilitzades per a l'elaboració d'aquesta edició crítica: bibliografia, diccionari, llibres d'història sobre la política o la literatura.

Donem les gràcies al senyor Pere Taillant, al qual devem informacions sobre el vilatge de Pià.

JOAN-PERE PUJOL I ENRIC PRAT

ELS TEXTOS

UNA FART DE RIURE PER DOS SOUS

LA GRAN DESFORTUNA D'UN MARXANT DE TIRONS O L'ASTÚCIA DELS ESTUDIANTS DE CERVERA

per Un Ximplet

En seguint lo carril de Barcelona a Madrid i después d'haver franquides les muntanyes de Manresa, entreu a la plana d'Urgell. Una de les primeres estacions és Cervera.²⁰ En veient avui una població de sis a set-centes ànimes no dirio²¹ pas que encara no fa cent anys hi havia aquí una vileta de molt moviment.²² Era un fare que il·luminava de la seva resplendor tota l'Espanya perquè aquí era aquella universitat catòlica de tant renom a on se trobaven los catedràtics los més savis i de més valor. Aquesta universitat va conservar molt

²⁰ Es tracta de la ciutat de Cervera de la Segarra, cap de la comarca de la Segarra, a la Província de Lleida. El municipi es troba al centre de la ribera de Cervera, estès a banda i banda del riu. La presència d'una Universitat entre 1718 i 1842 canvià profundament la vida de la població.

²¹ *dirio*: 'diríeu'.

²² Afirmació errònia, la població de Cervera de Segarra era de 2.112 habitants el 1718, 4.628 el 1787 i 4.325 el 1860.

temps la seva glòria, puig que²³ la fundació puja a l'època que los darrers moros van ser renviats²⁴ d'Espanya.²⁵

Durant sicles enters Cervera ha enviat als quatre punts d'aquella nació los tresors de lletres, ciències i arts perquè lo clero, com ho sabeu tots, ha tingut molt temps lo monopoli²⁶ d'aquesta gran riquesa. Cervera era la fàbrica d'il·lustres sacerdots de on²⁷ han sortit bisbes, arquebisbes, cardenals i papes.²⁸ Era un vritable món, aquella infinitat d'estudiants que acudien a l'universitat a l'hora de l'aula i que sortien després per anar, qui en les pensions, qui en les

²³ *puig que*: per *puix que* 'ja que'.

²⁴ *renviats*: 'foragitats'.

²⁵ Anacronisme:

1º) Al començament del s. XVII quedaven uns 300 000 moriscos distribuïts entre el País Valencià (34 000 focs, 135 000 individus, un 34 % de la població valenciana), Castella (45 000), Aragó (14 109 focs, 60 000 individus, un 20 % de la població total), Múrcia (16 000) i Andalusia (30 000). La decisió d'expulsió dels moriscos de la Península Ibèrica fou presa sota el regne de Felip III de la casa d'Àustria (1578-1621). Va ser decretada el 9 d'abril de 1609 i donada per pràcticament acabada el 20 de febrer de 1614. Aquesta política tingué conseqüències econòmiques greus. Una bona part de l'aristocràcia terratinent valenciana que vivia de les rendes dels moriscos s'arruinà i amb ella molts elements de la burgesia dedicada al préstec. La taula de canvis de València féu fallida el 1613, en part per la gran quantitat de falsa moneda que els moriscos havien encunyat i venut, abans d'anar-se'n.

2º) Seguidament a la caiguda de Barcelona, el dia 11 de setembre de 1714, les institucions catalanes van ser suprimides i en particular totes les universitats del Principat. Institució d'ensenyament superior, la Universitat de Cervera, fundada el 1717, les substituï. Els estatuts foren inspirats pels de l'Estudi General de Lleida i d'altres universitats tancades i Felip V els sancionà el 1726. Climent XII firmà el 1730 la butlla pontifícia autoritzant el funcionament de l'establiment, que comprenia facultats de teologia, cànons, humanitat, medicina, filosofia i lleis i que disposà d'una impremta pròpiament universitària. Malgrat els seus orígens de venjança i de càstigs, la universitat de Cervera va aconseguir, cap a mitjans del segle XVIII, un nivell molt digne. El viced canceller Josep Finestres i Ramon Llàtzer de Dou arribaren a despertar interès per les institucions catalanes. L'expulsió dels jesuïtes, decretada per Carles III el 1767, la privà d'alguns dels seus mestres. Al final del segle, Barcelona començà a mostrar la seva voluntat de rescatar la Universitat suprimida. La impremta fou incendiada i diverses dependències foren saquejades durant la guerra del francès. Altres incendis es produïren el 1822. Els estudis foren traslladats a Barcelona el 1835 (part del claustre no ho acceptà i es refugià a Solsona). El 1842, Espartero signà el definitiu trasllat de la universitat a Barcelona.

²⁶ *monopoli*: a l'original, *monopolu*.

²⁷ *de on*: transcriu *dahon*.

²⁸ No veiem a quins sacerdots l'autor fa aquí al·lusió. La Universitat de Cervera, això és cert, ha produït tanmateix gent que ha deixat un nom en la història des Països Catalans. D'entre els seus alumnes cal esmentar Manuel de Cabanyes, Narcís Monturiol, Antoni de Martí i Franquès, Joan Prim, Jaume Balmes, Fèlix Torres i Amat, Antoni Gimbernat, Roca i Cornet, Martí d'Aixalà, Francesc Patxot, Francesc Camprodon, Benet Maria de Moixó, Joan de Nuix, Pròsper de Bofarull i M. Milà i Fontanals.

masies de los environs,²⁹ menjar, sia per caritat o per pocs quartos,³⁰ un bocinet de pa i un plat d'escudeia.³¹

Aquesta gran legió era formada de dos classes ben distintes. La una comprenia los capdets³² de famílies riques, que no tiraven³³ més del patrimoni paterna, en virtut de les lleis de l'època, que l'instrucció i lo que volien bé los hi donar los hereus. Aquestos no patien miseri, perquè los pares se presaven molt que no los hi faltés res. Però los altres, fills de cases pobres, si rebien al mateix grau l'aliment espiritual, se veien molts mal de caps per poguer pervenir a trobar la existència materiala.³⁴ Los mèdits emplegats³⁵ no eren sempre justos, perquè, com ho diu un ditxo francès: «Ventre afamat no té aures». Però no anaven mai fins a la perversitat; no era més que aferes de joventut i una classe donava pas sacerdots més vertuosos que l'altra. Los pobres formaven la categoria de lo que anomenaven en Espanya «capellans per especulació».

Com l'aigua d'un gran riu quan cau al mar no se barreja amb l'altra que quan està ben purificada, de la mateixa manera aquestes dugues castes no se barrejaven que quan rebien l'investidura dels ordres sagrats. Luego que lo senyor bisbe pronunçava sobre de cada u d'ells aquestes paraules sacramentals: «Tu es sacerdos in æternum....», tota distinció desapareixia i los que la vespra eren estudiants pobres i rics no són més avui que sacerdots units per la igualtat, la fraternitat i la força, conseqüenci natural del poder del clero espanyol i de la seva institució mateixa.

Aquesta descripció, un poc llarga, era útil per posar lo lector al corrent, sia del país, sia de les persones que han de figurar en esta relació.

²⁹ *environs*: 'voltants' (fr.).

³⁰ *quartos*: 'diners' (cast.).

³¹ Els estudiants habitaven en cases particulars, fet que transformà en pocs anys l'economia de moltes famílies de la ciutat.

³² *capdets*: fr. *cadet* 'fill segon'.

³³ *tiraven*: 'treien, obtenien'.

³⁴ Entre els col·legis majors que també s'instal·laren a Cervera, el de la Santa Creu proposava una casa als estudiants pobres.

³⁵ *emplegats*: 'emprats, usats'.

Com ho havem ja dit, los estudiants rics no faltaven de res en la vila de Cervera perquè sempre tenien quartos. Después de les hores de l'aula eren llibres com l'aire i sabienprofitar-ne. Malgrat la retinguda³⁶ que imposava lo caràcter de la professió a la qual se destinaven, se feia moltes tiboles i Cervera semblava més o menos al Cartier³⁷ Llatí de París. Però no és menester jutjar amb massa severitat esta conducta, perquè, com ho sabem tots: joventut té de passar. En primer lloc, los desgraciats de la fortuna no podien consolar-se d'aquesta gran diferència de posició social, ells qu'eren destinats a ·ls hi estre iguals un dia. Los pobrets passaven alguna vegada davant la fonda a on los altres feien lo àpat ordinari o los estres,³⁸ acompanyats sempre de cantarelles i simfonies de guitarra, vritables indicis de tibola. Se tenien de contentar, en passant davant la cuina, de la flaire de la tradicional gallina al ros, de la volalla a la salsa de safrà i del bacallà esqueixat, ells, desfortunats que comptaven³⁹ los dies als quals podien fer-se un tip d'escudella. Lo dimoni temptador⁴⁰ treballava molt l'imaginació ardenta d'aquells estudiants i varen arribar a la fi a persuadir-se qu'ellos també tenien de fer tibola costi què costi i n-importa⁴¹ los mèdits a emplegar. De l'unió i communitat d'intel·ligenci va sortir a luego⁴² aquella infinitat de rresses⁴³ que lo menester cria. Se varen deividir en quadrilles, no per rusa,⁴⁴ perquè l'idea d'un cadú era de restituir, un dia més o menos allunyat que serien sacerdots, tot lo que horien estafat, sigui a les victimas mateixes o a los descendents. Los llaços van ser de seguit parats i, com a Cervera no mancaven mercats i gent que venien hi venre tota cosa, les preses eren molt fàcils als primers temps. Una de les prime-res víctimes d'aquesta societat d'astuci va ser un desafortunat marxant de tirons.

³⁶ *retinguda*: 'reserva, moderació'.

³⁷ *cartier*: 'barri' (fr. *quartier*; transcrivim *ca* per representar la pronunciació de l'original: *cartié*).

³⁸ *estres*: per *extres*.

³⁹ *comptaven*: a l'original, sempre i en tots els textos, *contaban*.

⁴⁰ *temptador*: a l'original, sempre i en tots els textos, *tentador*.

⁴¹ *n-importa*: no importa (usat per 'qualssevol', 'siguin quins siguin', fr.).

⁴² *a luego*: 'de seguida' (cast.).

⁴³ *rresses*: 'recursos' (fr.).

⁴⁴ *rusa*: 'astúcia, ardit' (fr.)

Aquest pobre home tenia menester de quartos i, sia que fos molt presat o que no volgués posar-se en camí lo endemà, que era un divendres, va venir fer la venda un dijous al mercat de Cervera. Lo infeliç no sabia que aquest dia era lo sant dels estudiants i consagrat a les tiboles. També a la punta del dia i luego⁴⁵ que va haver desplegada la seva mercaderia, quan los aucells palmats varen indicar llur presència per llurs crits discordants de: «Naps! naps! naps!», la plaça va ser assitiada.⁴⁶ Una dotzena d'aquestos bons mobles⁴⁷

que la son no enganya
ni se desperten mai amb la lleganya
estava sospesant los vuit parells de tirons.

–Déu me do bona aventura,⁴⁸ se va dir lo marxant; la jornada no pot mancar de ser bona.

Dins un instant van desaparèixer tots, qui d'un costat, qui d'un altre. Però un moment després va arribar un d'aquestos, travestit en criat de casa rica, diguent al marxant que li calia quatre parells de bonics tirons a causa que lo seu amo dona un convit. Lo mercat va ser luego⁴⁹ concluït. Los tirons van valguer sis pessetes lo parell i, com los criats en Espanya és estil que són sempre assedegats⁵⁰ com los carabiners, lo marxant li va fer un regalo de vuit rals o dugues pessetes. Però ell no podia cobrar los tirons, així era convingut, que a les deu o a les onze, perquè l'amo estima molt fer la matinada, i que ell paga tot, com ho va dir lo criat.

Los tirons van ser luego fricotejats,⁵¹ menjats i arregats amb tres o quatre porrons de bon vi de Manresa, o millor, amb la sang del pobre marxant que havia escurrit la seva butxaca per donar les dugues pessetes.

⁴⁵ *luego*: a l'original, *luego*.

⁴⁶ *assitiada*: 'assetjada' (cast.).

⁴⁷ *moble*: «persona inútil, incapaç de fer el que li pertoca» (DCVB); podria ser que en el significat que li dona el nostre text, que és més aviat el de 'pocavergonya', hi hagués contaminació amb el francès del s. XIX *mufle*: « (1840) Individu mal élevé, grossier, et indélicat. Se conduire comme un mufle, une brute, une sale bête. Adj. Il est trop égoïste, trop mufle pour cela. Ce qu'il peut être mufle ! » (*Grand Robert*).

⁴⁸ *aventura* : corregim *ayentupa*.

⁴⁹ *luego*: 'de seguida, immediatament' (cast.).

⁵⁰ És a dir, que els cal una gratificació («per beure», com el seu nom en llatí i en francès indica: *propina, un pourboire*).

⁵¹ *fricotejats*: 'guisats, fets en estofat'.

A les deu no va faltar lo criat de bona casa de presentar-se a la plaça.

–I bé, com ha ·nada la venda?

–Miri, més mal podia encertar lo dia... És clar que no som venut los altres al preu de los de vostè, però també era la llesta,⁵² i ab los criats i les criades, com ja ho sap, cal regalar sempre una coseta. Mes, bueno..., la dona no mancarà ser contenta quan li portaré lo producto de la jornada.

–Lo que hi ha de cert és que la vostra dona té un talant⁵³ particular per engreixar tirons, i les criades de casa m’han dit que volguesso⁵⁴ bé complimentar-la per elles i que, sempre que portareu tirons, vos donaran la preferència.

–Moltes gracies, senyor, i cal dir a les criades que quan venran a comprar també les regalaré d’algun quarto...

–Bueno, vós deveu ser pressat de tornar a casa i vaig a luego acompanyar-vos perquè l’amo vos pagui.

Lo criat marxa davant i s’atura enfrente la porta d’un barber, diguent en aquell pobre home de lo esperar. Cal dir ací qu’en Espanya, en aquell temps i avui encara, lo barber, demés de afaitar, practica la medecina dins les atribucions les més grosseres.⁵⁵ És ell que practica sangries,⁵⁶ posa sangonelles, empastres i pegats, i també dóna servecials.⁵⁷

⁵² Vol dir que els que ha venuts primer eren els millors de tots (*la llesta* és la tria).

⁵³ *talant*: ‘talent’. Pronunciat a la francesa, com més endavant *cliant* ‘client’.

⁵⁴ *volguesso*: ‘volguésseu’.

⁵⁵ L’ofici de barber tingué una certa importància a l’edat mitjana perquè a més de tenir per tasca d’afaitar incloïa l’exercici de la cirurgia menor: sagnies amb aplicació de sangoneres, extracció de peces dentàries, etc. Als PP. CC. formaven part de l’estament dels artistes i constituïen confraria amb els cirurgians: el 1408 existia la de Barcelona, sota el patronatge de sant Cosme i sant Damià, patrons també, amb la *Passio Imaginis*, de la confraria de Palma de Mallorca, que es reunia a l’església de la Mercè. El primer gran cirurgià francès, Guiu de Chauliac, va viure al segle XIV. Ja al segle XVI, rivalitats inevitables esclataren entre la corporació dels barbers i la dels cirurgians. En 1703, Lluís XV de França va separar definitivament els barbers dels cirurgians (aquests darrers constituïen l’acadèmia reial de cirurgia). La corporació dels barbers subsistí a l’Estat francès fins a la revolució de 1789. A l’Estat espanyol la unitat mantinguda entre els barbers i els cirurgians es trencà en 1800 quan la cirurgia esdevingué una carrera universitària. Els gremis dels barbers tingueren una curta durada (1800-1836). Una reial ordre de 1860 prohibí als barbers de continuar l’exercici de la cirurgia menor.

⁵⁶ *sangries*: ‘sagnies’ (cast.).

⁵⁷ *servecials*: o *servicials* ‘lavatives’.

–Bon dia, senyor Silvestre⁵⁸ i la companyia, diu lo estudiant en entrant.

–Bon dia tingui, senyor, què se l’hi ofrec avui?

–Miri, hi ha davant la porta un onclo meu que, pobre home, me dóna molts maldecaps. Ha vingut per me veure i una gran febre l’ha -gafat, ab un desvari que no està que desvriajant sempre, i parlant de tirones, gallines..., què sé jo. Som consultat lo senyor metge i m’ha dit que res no li faria tant de bé com un servicial d’aiga fresca. Lo meu cor llastimós no demana qu-una cosa: que lo meu oncle sigui luego deslliurat. Vist lo seu estat, calrà fer-lo tenir per los fadrís.

–Bueno, no passi vostè cuidado;⁵⁹ d’altres en ’vem⁶⁰ vistos que feien los rebels, però quan han sortit de les nostres mans si no han estat contents és que no eren raonables.

–I quan serà la seva pena?

–Ja sap que són quatres rals, però com vostè és un pobre estudiant no-n pagarà més que dos.

–Moltes gràcies, senyor, diu l’estudiant en sortint.

I s’adreçant al pobre marxant:

–Entreu, l’amo ja està llevat i amb molt bones disposicions; demés de vos ben pagar vos donarà potser estrenes.

–Moltes gracis, senyor, i que vostè visqui anys i panys per comprar-me tirones.

I amb dos camades ja està dins la barberia.

Lo barber i los fadrins afaitaven los darrers cliants, i l’amo, ab molta majestat, li va dir:

–Assenteu-vos, bon home, luego serem amb vós.

Quan la botiga va ser desembarassada, lo barber va dir:

–Tant val fer l’operació de seguit: descordeu-vos les calces.

–Com!, que me descordi les calces??? És d’aquesta manera que me voleu pagar los tirones?

–Ja tenia raó lo pobre nebot... Fadrins!, agarrau-me⁶¹ aquest home.

⁵⁸ Al·lusió a Silvestre Vilallongue?

⁵⁹ *cuidado*: ‘ànsia, preocupació’ (cast.).

⁶⁰ *en ’vem*: ‘n’havem’.

⁶¹ *agarrau-me*: a l’original, *aguaraume*.

I luego va ser pres, despullat i estacat de manera que no podia fer cap moviment. Al mateix temps, lo canó se carregava amb aiga al glaç, i abantes de l'operació aquest Fígaro va fer lo sermó d'usatge:

–Pobre home, és pel vostre bé, per alleugerir la sofrença o per vos gorir. Feu de bona graci: obriu bé la boca, tireu la respiració en defora i rebreu tota la carga de la qual teniu tan menester...

–Ai! Ai!! Ai!!! Lo meu!, los meus tirons, los meus vuit rals! Ai estafa! Ai lladre! Ai fascinerós! És encara ab los meus quartos que me fa martirisar per aqueixos botxins malvats!!! Per amor de Déu, vos ho demani, gicau-me⁶² estar i vos pagaré doble lo vostre maleït treball!

Quan, a força de se llamentar i de se debatre, les forces lo varen quitar, la reflexió també va venir i se va dir: cal sortir d'aquest dolent pas ab los honors de la guerra. Tanca la boca, torna la respiració en dintre i, no hi haguent més corrent d'aire, amb la tribulació del..., la xeringa rebufava, quasi tota la carga, amb gran resquills,⁶³ va revenir sobre del tirador, de manera que va restar embarbosit⁶⁴ i dins un estat que feia llàstima d'el veure. Però parei que no era la primera vegada que rebia tals ferides a la guerra, perquè, després d'haver ben escopit i sense se desconcertar, va dir:

–Míreu, pobre home, sóc molt critadívol⁶⁵ i comprenc també la vostra situació. Com 'veu⁶⁶ fet lo contrari de lo que vos havia manat, també que no haveu rebut més que un quart de la carga quan vos seria tant útil tota; encara que no en tingui més qu'un de pagat, per caritat i amor de l'art, si en voleu un altre, vo-l⁶⁷ donaré.

–Ai no! Ai no! Moltes gracies del favor. No vos dic pas a la vista, però endéu-siau!

I quan és al carrer:

Adéu, estudiants! Adéu, barbers! Adéu, Cervera!

No m'agafareu mai més a la vostra ratera!

FI

⁶² *gicau-me*: 'deixeu-me'. *Gicar* és una variant de *jaquir*.

⁶³ *resquills*: 'esquitxos'.

⁶⁴ *embarbosit*: 'empastifat'.

⁶⁵ *critadívol*: 'caritatiu'.

⁶⁶ 'veu': per *haveu*.

⁶⁷ *vo-l*: 'us el'.

DUES FARTS DE RIURE PER DOS SOUS

BAIXANENCs, PIANENCs I PERPINYANESOS O L'ORIGINE DEL BURRO DE PIÀ

per *Un Ximplet*

Era l'any 1833, quinze dies abantes la festa de Pià, qu-és per sant Quirc i santa Julita (mals agunyats⁶⁸ sants per Pià!).⁶⁹ Aquei⁷⁰ any eren desolats a Pià de no poguer jugar la peça,⁷¹ com deien ells, del sant i de la santa. Lo que jugava lo primer role⁷² era mort des d'un mes i calia a un altre lo menos cinc anys per l'apenre... Com ho farem, com ho direm!... Si tenim pas cap comedià⁷³ lo dia de sant Quirc i santa Julita, adéu festa: los estrangers tornaran pas pus i diran: «Això no⁷⁴ és més Pià matei!»

⁶⁸ *mals agunyats*: a l'original, *mals agounats*.

⁶⁹ Els autors moderns consideren la relació de sant Quirze i de santa Julita com una ficció pietosa. Viuda noble i cristiana, Julita vivia amb el seu fill Quirze a la ciutat d'Icònum. Per escapar als edictes de Dioclecià, van fugir a Tarsa (Sicília). Reconeguda, fou detinguda per ordre del governador Alexandre. Quirze, que havia esgarapat la cara del magistrat tot declarant ser cristià, fou agafat pel peu per aquest personatge furios i llençat sobre els graons, on el seu crani es va esberlar. La mare va ser torturada i després decapitada. Aquests fets haurien passat en 304. Sant Quirze queda un dels infants màrtirs més famosos. El seu culte s'ha escampat a tota la cristiandat. A França és el patró de Nevers i de Saint-Cyr-l'École (Cyr = Quirze). Entre altres poblacions catalanes que celebren la festa d'aquests sants el dia 16 de juny, hi ha Calella i Sant Quirze de Besora. Al llogarret pirinenc de Durro feien la festa major petita, dedicada a sant Quirze, o Quirc, com allí l'anomenen. La tradició popular catalana ha fet de Quirze el patró dels ganduls i l'advocat de la peresa. Aquells que volien viure sense fer res li resaven set oracions al matí en llevar-se: «Feina, fuig; / mandra, no em deixis; / caldera, acosta't, / i que sant Quirze / me la portí».

⁷⁰ *aquei*: 'aqueix'.

⁷¹ *peça*: 'obra teatral' (fr. *pièce*).

⁷² *role*: 'paper en una obra de teatre' (fr.).

⁷³ *comedià*: 'actor, comediant' (fr.).

⁷⁴ *no*: a l'original, *nou*.

En aquell temps Baixàs se trobava també en una dolenta posició.⁷⁵ Feia un any de molta secada. La Tet i l'Agli s'havien eixugades i los pobres baixanencs no sabien a on anar ab les bótes a cercar aiga. Déu nos gordi d'una tal penúria!: per ho comprendre s'hi cal trobar, i creieu que l'aiga nos és tan útil com lo pa que menjam cada dia. Pobra gent de Baixàs!, no sabien a quin sant se donar. Lo consell se va reunir i varen dicidir de fer un pou i de trobar aiga encara que la tinguessen d'anar cercar fins a l'infern. Per los treballs van fer apel⁷⁶ al patriotisme i a la bona voluntat de la població. Mè,⁷⁷ com los hi calia diners per fornitures⁷⁸ i utissos,⁷⁹ i que en tenien tant com ara ne plou, aquí era la gran dificultat.

Tot d'un cop, un sastre i un sabater que feien partida del consell van ser inspirats d'una bona idea. Havien viatjat com obriers i 'vien fet lo torn⁸⁰ de França fins a Fitó,⁸¹ a on havien restat sis mesos, just lo temps d'apenre algun mot de gavatx.⁸²

⁷⁵ Tradicionalment els veïns dels pobles de Baixàs i de Pià eren les víctimes de les bromes dels contistes nord-catalans. Horaci Chauvet (*Traditions populaires du Roussillon*) afirma que aquesta gent eren els primers a riure de la reputació de bestiesa que els feien suportar (res no és menys segur, perquè tot això que dura cansa). En una d'aquestes històries hom explica com un dia la gent de Pià van hissar un ase amb una corda estacada al seu collaret al cim del campanar per fer-li menjar un card qui hi havia crescut. Aquest pobre animal escanyat estirava la llengua i els pianencs cridaven: «Espieu! espieu com aquest burro ten ganas de menjar el card!». El nostre amic Pere Taillant, de Pià, ens ha donat una explicació històrica sobre l'acarnissament dels bromistes. Segons ell, tot això vindria de les disposicions testamentàries de l'historiador Miquel Dom Brial (Perpinyà 1743 - París 1828). Aquest personatge, avui una mica oblidat, pertanyia a l'orde benedictí de la congregació de Saint-Maur. El 1786, amb l'ajuda de don Clément, va publicar els toms XII i XIII del *Recueil des Historiens de France*. Dom Brial s'encarregà després tot sol dels volums XIV a XVIII de la mateixa col·lecció. El tom XIX, que Dom Brial havia deixat a l'estat de manuscrit, fou publicat després de la seva mort gràcies als esforços de Dannou. El 1805, Dom Brial va ser nomenat membre de l'Institut francès (acadèmia de les inscripcions i de les belles lletres). El 1826, fundà escoles gratuïtes per als infants de Baixàs i de Pià (llocs on havien nascut els seus pares). Deixà una renda de sis-cents francs en aquests municipis per pagar mestres encarregats d'ensenyar la llengua francesa.

Un carrer de Pià porta encara en la tradició popular el nom de «carrer de l'escola vella».

⁷⁶ Van apel·lar.

⁷⁷ mè: 'mes, però'.

⁷⁸ fornitures: 'provisions'.

⁷⁹ utissos: 'eines' (fr. *outils*).

⁸⁰ lo torn: 'la volta' (fr. *tour*).

⁸¹ Fitó (fr. Fitou), poble occità de la província francesa de l'Auda.

⁸² gavatx: occità.

Haguent oït a parlar de l'embarràs⁸³ dins lo qual se troben la gent de Pià, se varen ofrir per los hi anar a jugar la comedia⁸⁴ los dies de la festa de sant Quirc i santa Julita. Aqueixa proposició va sere molt ben acollida. Com los [més] mals vestits i calçats son sempre los sastres i sabaters de campanya,⁸⁵ ambe dos dies los varen ensinistrar. Lo mestre d'escola i lo xirurgià⁸⁶ ne van fer los fresos.⁸⁷ Los hi van deixar a cadaú una d'aquelles grandes teules⁸⁸ a tres estatges,⁸⁹ com se portava allavores a Baixàs, i una cassaca que los hi arribava fins als talós. És vritat que tot era un poc raspat i crassós,⁹⁰ mè què voleu, en fet d'artistes hom⁹¹ va pas a mirar tan fi. Com lo pobre xirurgià i mestre d'escola no tenien altra cofadura i vestit, van tinger de restar al llit tot lo temps que aquestos artistes figuraven a Pià.

Donc se presenten al mere⁹² a Pià i li diuen si los hi volria fornir dos barraques⁹³ per donar comedies de les més meravelloses los dies de la festa. Les condicions, com ho podeu pensar, van ser de seguit acceptades. Lo mere se va encarregar de los hi fer muntar dues barraques segons les indicacions. A la una hi calia una gripi⁹⁴ i un rastell,⁹⁵ i a l'altra una trona al mig, aixecada a

⁸³ *embarràs*: 'tràngol, desconcert, compromís'.

⁸⁴ *comedia*: suposem l'accent a la i (sinó hi hauria *comedi*).

⁸⁵ *de campanya*: 'del camp, de pagès'.

⁸⁶ *xirurgià*: 'cirurgià' (fr.).

⁸⁷ *fresos*: 'despeses menors' (fr. *frais*).

⁸⁸ *teula*: 'capell que té l'ala alçada de dos costats, com les que duien al s. XIX els capellans'.

⁸⁹ *a tres estatges*: de tres nivells.

⁹⁰ *crassós*: 'llardós'.

⁹¹ *hom*: a l'original, *on*.

⁹² *mere*: 'alcalde, batlle'.

⁹³ *barraques*: aquest mot, que és un catalanisme del francès, és escrit sempre a la francesa, amb una sola *r*.

⁹⁴ *gripi*: 'grípià' (instrument que serveix per elevar pedres de construcció i col·locar-les en el lloc on convingui).

⁹⁵ *rastell*: 'rampí amb doble fila de peus que serveix per arreplegar les espigues o l'herba de terra'.

dos metres del sòl. Cada una tenia de tenir dues portes: una davant per fer pagar, i una altra darrere per congediar⁹⁶ los cliants. Demés, calia fornir dos homes per barraca: un per fer lo boniment⁹⁷ i cobrar a la porta, i l'altre per fer sallar.⁹⁸ Va ser donc convingut que quinze dies després, per sant Quirc i santa Julita, de bon matí, tothom seria al seu poste.

Quant lo mere va rendre compte⁹⁹ als seus administrats dels arreglaments que havia fets per la festa, hi va haver a Pià un contentament general.

–I quant se pagarà?, deien les dones.

–Deu sous.

–Los artistes són francesos, almenos?

–Ja ho crec!, puix que parlen gavatx.

–Ai maaare! Que serà bonic i abarato?... La peça de sant Quirc i santa Julita costa vint sous, és cada any la mateixa i jugada sempre per artistes de Pià matei.

–És pas el tot, va dire lo mere, de joir¹⁰⁰ d'avança dels plers de la festa; mireu que nos cal forces diners i tenim lo temps curt. Quinze dies seran aviat passats i nos cal un any per poguer tocar sous del budget.¹⁰¹

Va sere convingut que lo mere i l'adjoèn¹⁰² s'ocuparien de tot. Hi havia allavores a Perpinyà un rellotger que tenia la reputació de deixar diners ambe usura. Van de seguir lo trobar i li espliquen ambe quin embarràs se troben.

–I quan vos calria?

–Mil francs.

–Vo-n puc pas deixar més de cinc-cents, mè ja trobaré calcús que vos deixarà los altres.

⁹⁶ *congediar*: 'acomiarar'.

⁹⁷ *boniment*: 'reclam de xarlatà'.

⁹⁸ *sallar*: 'sortir' (variant de *sallir* i *sàller*; a l'original, *sailla*).

⁹⁹ *compte*: a l'original, *counte*; ja hem dit que el grup *mpt* sempre és pronunciat *nt*.

¹⁰⁰ *joir*: 'gaudir, fruitir'.

¹⁰¹ *budget*: 'pressupost' (fr.).

¹⁰² *adjoèn*: a l'original, *adjoïnt*.

Al matei temps, sall a la porta, crida un pastissier qu-era en faça¹⁰³ i un moment després aquet arriba ambe un billet de cinc-cents francs. Lo mere i l'adjoèn los hi van signar un efet¹⁰⁴ de dos mils francs pagables dins un any i van partir en fent un poc la grimàça;¹⁰⁵ mè, què voleu, era a penre o a deixar. De seguit se van posar a l'obra.

Del temps que¹⁰⁶ les barraques se feien, van fer posar aquesta afixa¹⁰⁷ ambe grosses lletres en tots los endrets dels environs:

Aquest any, per excepció, se juga pas a Pià la peça de sant Quirc i santa Julita. Hi haurà dues baragues de comedies, tot lo que se pot veure de més meravellós, amb artistes francesos, i la prova és que parlen gavatx. — Nota: Com a Perpinyà ja tenen les llurs baragues per la fira, se deixarà pas entrar cap perpinyanès que serà conegut.

Al dia convingut no van mancar los dos baixanencs de se trobar a Pià. 'Vien menat un petit burriquet i lo van fer entrar dins la primera barraca. De seguit tot va ser prest, i com la gent se posaven davant les barraques, se van dire: «Tant val començar arreu».¹⁰⁸ L'anonça se feia amb grans crits a les dues portes d'entrada per lo guarda-xampetre¹⁰⁹ i lo suisse¹¹⁰ de l'iglesi. Lo primer cridava:

—Ací! Ací! Ací! Veureu una cosa molt curiosa: *Una besti que ten lo darrere dellà-n*¹¹¹ *hauria de tenre lo davant.*

I la gent se pussaven¹¹² tot lo dia per entrar donant deu sous. No veien més que-l burriquet estacat per la cua al rastell i girat de caps cap a la gent

¹⁰³ *en faça*: 'al davant' (fr.).

¹⁰⁴ *efet*: 'pagaré'.

¹⁰⁵ *grimaça*: 'mala cara, ganyota'.

¹⁰⁶ *del temps que*: 'mentre que'.

¹⁰⁷ *afixa*: 'cartell' (fr. *affiche*); pronunciat amb prepalatal fricativa, com *guixar*, no com *fixar*.

¹⁰⁸ *arreu*: 'de seguida'.

¹⁰⁹ *guarda-xampetre*: 'guardatermes'.

¹¹⁰ *suisse*: 'suís, empleat encarregat de guardar una església, de vetllar per l'ordre en les processons i les cerimònies'.

¹¹¹ *dellà-n*: 'allà on' (a l'original, *daillan*).

¹¹² *pussaven*: 'empenyien'.

menjant civada i grut¹¹³ dins un barquet.¹¹⁴ Quan sallien per l'altra porta trobaven l'altre faccionari,¹¹⁵ que los hi deia:

–Cal dire qu'és ben bonic i tothom virrà.

També tots feien petar les mas i ja oïen l'altre los cridar:

–Ací! Ací! Ací! Veureu una gran operació de magica: *Una persona que vos parla i tantost la veieu, tantost la veieu pus!*

Aquello innocents anaven a se fer agafar encara una peça de deu sous. Quant eren dintre, veien l'altre baixanenc sobre la trona. En restant dret, la gent lo veien; s'acataven, lo veien pas pus. I tot lo temps deia en gavatz:

–*Aro me vesets, aro me vesets pas!*

Lo primer dia de la festa se va ben passar i los baixanencs van fer quinze-cents francs de receta¹¹⁶ en pensant al pou que tenien de fer:

–Mal afart d'aiga nos farem!, van dire.

Lo segon dia era un diumenge i s'esperaven encara a fer més diners, mes l'afixa havia treballat l'imaginació dels perpinyanesos. Tres o quatre-cents matuets¹¹⁷ i jaumets,¹¹⁸ ben dididits, s'apacten¹¹⁹ i cap a Pià manca gent en 'vent dinat. Van arribar just al moment que la representació començava. Les utoritats, en veient arribar aquella bolorda,¹²⁰ se van malfiar del cop. Lo mere se presenta i los hi diu:

–Que seu de la vila, vosaltres?

–*Oui.*

–Donc podeu pas entrar a la comedia.

–Pensem que-ls nostres diners són tan bos com los d'un altre.

–Si sabeu pas llegir l'afixa, aneu a -scola.

–És perquè 'vem llegit l'afixa que volem entrar malgrat vosaltres.

¹¹³ *grut*: 'segó'.

¹¹⁴ *barquet*: 'gaveta'.

¹¹⁵ *faccionari*: 'sentinella' (fr.).

¹¹⁶ *receta*: 'recaptació' (fr.).

¹¹⁷ *matuet*: El qui és fill de la barriada de Sant Mateu (Perpinyà) o hi viu. Parlar d'aquesta barriada. És un aspecte particular del dialecte rossellonès, més degenerat, més afrancesat, que per ventura no ix del seu bressol urbà. (Nota de CARLES GRANDÓ, *Vocabulari rossellonès*).

¹¹⁸ Veïns del barri de Sant Jaume a Perpinyà.

¹¹⁹ *s'apacten*: fan un pacte (potser caldria transcriure simplement *se pacten*).

¹²⁰ *bolorda*: 'multitud'.

De seguit una gran batussa¹²¹ s'engatja i am' un moment les dues barraques van sere desmuntades. Durant aquell temps, los baixanencs s'havien esguillats per les portes de darrere... i cap a Baixàs manca gent. Van deixar estar lo burriquet me non¹²² pas los quinze-cents francs. De temps en temps se giraven endarrer per veure si los seguien. Se van consolar d'haver perdut lo burro en diguent: «A Baixàs ja en trobarem d'altres...»

Hurosament¹²³ no hi va haver qu'alguns blessats¹²⁴ i cap mort. Ambe pocs dies tot se va sapiguer i Pià va jurar de-s revenjar de Baixàs i de Perpinyà. Lo que pesava més als pianencs era los mil francs d'interès que tenien de pagar, per un any, dels mil francs del rellotger i del pastissier. Van decidir de se venjar d'ellos los primers. Fan posar al jornal aquesta anonça: «A xò el¹²⁵ mere de Pià demanen un pickpocket¹²⁶ per una bona aferà». Lo endemà ja en tenen un. Pel moièn¹²⁷ d'una subscripció li fan dos-cents francs per li fer jugar lo torn.¹²⁸ Se'n va, vestit com un gran mossior, a xò del pastissier i li comanda quinze-cents bescuits fis per lo endemà a una hora. Los ten de portar al Gran Hotel, a on dóna un convit de nocés.

D'aquí se'n va trobar el rellotger i li demana una bonica mostra¹²⁹ en or. Aquei li diu:

—Ho podeu pas més ben encertar; vinc de ne rebre dues de magnifiques, *remontoirs*¹³⁰ de primera llama.¹³¹

¹²¹ *batussa*: 'baralla'.

¹²² *non*: a l'original, *noum*.

¹²³ *hurosament*: 'feliçment' (fr.).

¹²⁴ *blessats*: 'ferits' (fr.).

¹²⁵ *a xò el*: 'A cal' (reducció de *a això del*). A l'original, *acho al maire*.

¹²⁶ *pickpocket*: 'carterista'; aquí, 'timador' (anglicisme usual en francès).

¹²⁷ *moièn*: 'mitjà' (fr.).

¹²⁸ *Jouer un tour* a algú és fer-li una mala passada, perjudicar-lo, sovint a través d'un engany que implica astúcia.

¹²⁹ *mostra*: 'rellotge portàtil' (fr.).

¹³⁰ *remontoir*: «Dispositiu que permet de donar corda als rellotges (...) mitjançant el moviment de rotació d'una rodeta o corona, solidària amb un eix que substitueix la clau, efectuat amb els dits» (GEC). En el text escrit *ramountoirs*.

¹³¹ *llama*: 'làmina' (fr. *lame*).

—I quant és lo preu?

—Una de cinc-cents francs i una de huit.

—La darrera m'agrada força; no-n porio¹³² treure res?

—Non pas un centime.

—És que porti pas sous ara: són¹³³ al Gran Hotel per huit dies i creia pas fer aferes avui. Mè espereu: hi ha aquell pastissier d'en façà que me ten de portar demà quinze-cents francs. Sallim¹³⁴ i li diré davant de vós de vo-n deixar huit-cents.

En efecte, crida lo pastissier de la porta i li diu:

—És entès? Quinze-cents per demà a una hora?

—Oui, oui, hi pot comptar.

—Teniu, me'n portareu res que set i deixareu los altres a xò de mossior —designant lo rellotger.

—I bé, és entès.

Lo rellotger dóna la mostra al pickpocket, i aquet d'ací cames ajudeunos...

Lo endemà no va mancar el pastissier portar los bescuits al rellotger.

—Això me portes?

—I sí, com era convengut.

—Ja comprenc tot, ara! Los poràs ben salar, los teus bescuits...

I se posant la mà al front:

—És igual, lo més agafat són jo...

A Baixàs van fer aquell pou que se troba al gran carrer¹³⁵ venint de Peirestortes. Cal tres tirandes per arribar al fonse i l'aiga sent¹³⁶ sempre el fang. Mè és igual, val millor beure aiga terrosa que crebar de set. Lo sastre i lo sabater són morts hi ha deu anys. Se parla força a Baixàs de los hi elevar una estàtua; mè crenyen¹³⁷ que la gent de Pià no vagin els hi trencar. Lo burro va restar a Pià i és d'ell que se parla tant.

¹³² *porio*: 'podríeu'.

¹³³ *són*: 'sóc' (pronunciació rossellonesa de *som*).

¹³⁴ *sallim*: 'sortim'.

¹³⁵ El carrer major (fr. *la Grand' Rue*).

¹³⁶ *sent*: fa olor o pudor de.

¹³⁷ *crenyen*: 'temen' (occ.).

Veus aquí l'història dels baixanencs, pianencs i perpinyanesos; vo la veni pel matei preu que la són comprada, i si és mentida, lo mentider és pas guaire lluny. Jo lo primer crec que això no és vritat, i si és possible que hi hagi hagut dins lo temps baixanencs, pianencs, matuets i jaumets, és a dire, gent més bestis¹³⁸ que ls altres, creieu que tot disparei avui i que pertot tenen bec les oques. Encara que hi hagi a Sant Jaume i a Sant Mateu algun desembruixador i tiraires de cartes, creieu que si consulteu aqueixa gent, com tots los curanderos, vos diran també que lo temps va mal, i criden contra l'instrucció del poble.

Sigueu tranquil·les, en veient avui en una festa de vilatge, en un casament, una catalana adobada amb gust, ja vos desafii d'endevinar, com algun dia,¹³⁹ si és de la vila o de la campanya, de Sant Joan o de Sant Mateu, de la Ral o de Sant Jaume. Vos asseguri que tenen pas la taca a l'ull. Ja saben trobar corsets¹⁴⁰ que serren los ses¹⁴¹ sense fer mal i d'altres que facin parèixer quelcom quan hi [ha] pas res. Per lluny que siguin, los hi fa pas pòu¹⁴² lo camí; per tantes boites¹⁴³ que trapin, s'hi arresten¹⁴⁴ pas, i t'arriben trico-trico a xò de M. MAS Auguste, mercier, carrer dels Agustís, 40. Aquí cal pas temps per a llestar.¹⁴⁵ Cal un fulard? Prenen el primer vingut, se'l posen sul cap, ja fan una cara com un àngel; la primera gornitura que vos amostren ja plau. L'altre dia m'hi trobavi. Lo patró era acupat [sic] a fer una venda importanta de franges¹⁴⁶ i guipures¹⁴⁷ en dues dames posades sul trenta-i-u.¹⁴⁸ Entra una bonica catalana. En

¹³⁸ *bestis*: 'beneits, ximpls, babaus'.

¹³⁹ És a dire, com passava abans.

¹⁴⁰ *corset*: 'cotilla'.

¹⁴¹ *los ses*: 'els pits, la sina' (fr. *seins*).

¹⁴² *pòu*: 'por' (occ. *paur*, pronunciat *pòu*).

¹⁴³ *boite*: (fr.) en el sentit d' 'establiment', 'botiga'.

¹⁴⁴ *arresten*: 'aturen' (occ.).

¹⁴⁵ *llestar*: 'triar'.

¹⁴⁶ *franges*: 'serrells' (fr.).

¹⁴⁷ *guipures*: 'guipurs' (fr.).

¹⁴⁸ *posades sul trenta-i-u*: 'amb la millor roba que tenen, vestides de vint-i-un botons' (fr.).

Jacques, lo primer emplegat, li diu:

–Què li cal, mademuasela?¹⁴⁹

–Una ombrela [*sic*] de les més beles¹⁵⁰ que tingui.

–Miri, volria li'n poguer donar una de més bela que vostè, mè¹⁵¹ ne tenim pas.

–Anem!..., sempre és lo matei, vostè.

Cal dire qu'en Jacques és conegut com lo llop blanc¹⁵² en aquell magasin.¹⁵³ És petit mè eixorit; sempre ten una paraula amorosa en reserva per fer riure la clianta.

–Viam, quin preu hi vol posar?

–Deu o dotze francs.

–Miri, això fa per vostè.

–I de cont és, aqueixa?

–Dotze francs.

–Déu no-n gord!¹⁵⁴ —i se l'espia de pertot.

En aquell moment, mossior MAS s'apropa:

–Miri, monsior AUGUSTE, en Jacques me demana dotze francs d'aqueixa ombrela; me'n traurà quelcom?

–Ja m'avisi¹⁵⁵ que ten pas la palla a l'ull! Anem, veiam, què vol que li'n tregui? És pas vostè que farem regatejar..., és prou coneixida de la casa. Vostè mateixa sap que li'n puc pas treure res del preu que li fem.

Pobre MAS, si no fos la gran venda que fa sallar¹⁵⁶ a vora, ja hi ha temps que hauri posat la clau sota la porta.

–Miri, si tant ho vol, li'n trauré l'etiqueta, perquè la gent puguin dire que me l'ha pagada.

¹⁴⁹ *mademuasela*: a l'original, *mademoisella*. Més avall, *dimousela*.

¹⁵⁰ *beles*: en rossellonès *bel / bela* és 'bell / bella'.

¹⁵¹ *me*: a l'original, *mi*.

¹⁵² *llop blanc* (*ser conegut com lo*): 'ser més conegut que la Monyos'.

¹⁵³ *magasin*: 'magatzem' (fr.).

¹⁵⁴ *gord*: pronunciat *gurt* (*guard*).

¹⁵⁵ *m'avisi*: 'm'adono' (fr.).

¹⁵⁶ *sallar* és 'treure, estirar cap a fora'.

La dimosela¹⁵⁷ paga l'ombrela, se'n va contenta i persuadida qu'és pas enganyada perquè sap que aquí, encara que sigui pas escrit a l'ensenya, és lo magasin de la confiança.

Si'ls hi cal un bonic costume,¹⁵⁸ dingús¹⁵⁹ los hi ten pas d'amostrar LA VILLE DE PARIS. Ja saben que aquell bel magasin de **M. SISCAL-SIAU se troba rue du Quai**. En veient la granda cliantela de dames d'alta *futaie*¹⁶⁰ que se va formar aquí a l'època de l'obertura, la gent deien: «Això és pa blanc, els pobres n-en¹⁶¹ poran pas menjar». Aqueixos són els primers a regonèixer avui que s'havien enganyats. Aquí tan bé vos abillen una princessa [*sic*] com una obriera o papereta,¹⁶² i tothom hi troba lo seu avantatge. Un costume o n-importa quina estofa pareixerà avui als grans salons de la capitala..., ja seu segurs de veure tot això etalat¹⁶³ quinze dies després a la vitrina de LA VILLE DE PARIS. Això sí que és pa blanc i qui en vol menjar cal que'l pagui. Mè què'n traureu? Un any després, aqueixa bela estofa que ha fet l'admiració de les grans dames de Perpinyà ja se ven a les més pobres a un deuiema¹⁶⁴ de la seua valor. És que aquí estimen la llibertat i volen pas rossinyols¹⁶⁵ en gabi, per bé que cantin. També passeu a tota hora, sempre veieu gent en aquell magasin, encara que'l temps vagi mal.

L'altre dia hi havia un gran parlament en secret entre lo patró i los emplegats. A força de cercar vai sapiguer de què s'agia.¹⁶⁶ La dama i la dimo-

¹⁵⁷ *dimosela*: 'senyoreta' (fr.)

¹⁵⁸ *costume*: 'vestit' (fr.).

¹⁵⁹ *dingús*: 'ningú'.

¹⁶⁰ *d'alta futaie*: 'de categoria, de classe alta' (fr.).

¹⁶¹ *n-en*: 'no en'.

¹⁶² *papereta*: 'noia elegant (i especialment, per a la gent del barri de Sant Jaume de Perpinyà, les obreres de la fàbrica Job, de paper de fumar)'.

¹⁶³ *etalat*: 'exposat'.

¹⁶⁴ *un deuiema*: 'una dècima part' (catalanització del fr. *dixième* feta a partir de *deu*).

¹⁶⁵ *rossinyol*: juga amb el significat 'rampoina, mercaderia que no es ven'.

¹⁶⁶ *de què s'agia*: 'de què es tractava'.

sela d'un emplegat d'administració de Perpinyà van anar al mes de juliol als banys de Luchon. Se'n 'vien portat dos costumes nous, un de *negligé* i un de *toilette*, tots de LA VILLE DE PARIS. Sitot¹⁶⁷ que van arribar, va sere una admiració general. Semblaven haver naixides dins aquelles robes, i am' un esclat que feien!... Al cap de quinze dies lo fill unic d'un parisièn que se trobava aquí, ambe una fortuna de mig milió, ja demanava la dimosela en casament. Lo pare, creient la mare viuda, anava en fer autan.¹⁶⁸ Hurosament que va sapiguer a temps qu-era casada! No se'n va mancar que la vida d'un home que una fura i un filat no agafessen dos llapins.¹⁶⁹ Los llapins eren les dues dames i la fura lo magasin de LA VILLE DE PARIS. Lo casament ja és fet i sense menaça de divorci. A LA VILLE DE PARIS los hi fa força pler, mè no ho gosen dire per humiliar pas la famili.

Era estofa de sis sous lo pam!!!...

Anem, endéu-siau fins a un altre mes. Vos explicaré l'*Histori del Pont de Ceret* o *Una revolació* [sic] *al Cel*. Vos diré també, per vos fer pler i randre servei, a on teniu d'anar a comprar forces cosetes que cal pe' la casa. Què voleu?..., com tinc mainatges, me cal mirar a l'hort i a la vinya, és a dire, cercar en tota cosa lo *bo, bonic i abarato!*

FI

¹⁶⁷ *sitor*: 'tan aviat com' (fr.).

¹⁶⁸ A fer el mateix amb la mare que el fill havia fet amb la filla (fr. *autan* igual).

¹⁶⁹ *llapins*: 'conills'.

TRES AFARTS DE RIURE PER DOS SOUS

EL PONT DE CERET O UNA REVOLUCIÓ AL CEL

per *Un Ximplet*

Si hi ha en la història una data capaç de portar el terror en les masses dels esperits febles, l'espant en les ànimes timorades, la pell de gallina en els indiferents i fins i tot el dubte en la imaginació dels esperits forts, és ben bé aquesta:

«Divendres, 13 de setembre de 1333, a les tres de la matinada.» Pas més que l'any mil, tanmateix aquesta seguida de nombres nefastes no ha fet ni vacil·lar el món, ni intercanviar l'ordre de les estacions. Un cantó llunyà de la terra, Ceret, petita capital del Vallespir, hi va guanyar un pont que encara és l'admiració dels turistes, segons el Club Alpí, i que era, en aquesta època sobretot, un cap d'obra¹⁷⁰ d'arquitectura i la vuitena meravella del món.¹⁷¹ No cregueu tanmateix que cinc 3 que fan escorta a un divendres pugui visitar-nos sense senyalar el seu pas per una gran desgràcia. Si la terra es va enriquir d'un pont, el contracop es va fer sentir fins al cel. Ha calgut tota la presència d'esperit, la prudència i l'energia del bon Déu perquè una revolució sangonosa no esclati més enllà dels mortals i per circumscriure el mal a una sola víctima.

Anem als fets.

¹⁷⁰ *un cap d'obra*: una obra mestra (fr. *chef-d'œuvre*).

¹⁷¹ L'elegància del pont vell de Ceret, classificat com monument històric, es troba avui una mica perjudicada pel veïnatge inoportú d'obres modernes. Molt estret (4 m), és constituït per una arca de 45 m 30 cm d'obertura. Entre el nivell ordinari de l'aigua i la clau de la volta hi ha 22 m 30 cm. Aquesta construcció data del segle XIV. Un document conservat en els arxius de Prats de Molló i redactat el 3 de setembre de 1321 ens revela que els seus mestres d'obra van ser Arnau Batlle, sagristà de l'església de Sant Pere de Ceret, i Ramon de Sant Pau, comanador de l'hospital de Ceret. Les més importants ciutats del Vallespir (Ceret, Prats...) participaren al finançament. Per aquesta raó la gent de Prats van ser exemptats per sempre del dret de barra (cens sobre la travessada). A través de tota Europa hi ha llegendes que atribueixen la construcció de ponts al dimoni i això s'explica per la dificultat a vèncer les lleis de la naturalesa i bastir una cosa que pot resistir a les ardors destructores d'aquesta. En molts llocs es recensen històries de mercat on el banyat es troba finalment víctima d'un engany per part dels homes. A Ceret es conta que després de la construcció del pont a mitja nit, un enginyer (o bé un perruquer de l'indret) va deixar anar un gat negre arrossegant velles casseroles. El dimoni, que estava posant la darrera pedra a la construcció, la deixa caure, agafa l'animal i desapareix per sempre en infern. L'última pedra falta sempre i ningú no ha pogut mai endreçar-la al seu lloc.

Hi havia vint anys que l'ermitatge de Sant Ferriol era bastit.¹⁷² Gràcies a la propaganda d'algunes devotes, el vessant que s'aixeca a dos quilòmetres al nord de Ceret fou aviat el lloc de cita de nombrosos pelegrins. Tots venien a buscar, segons la gent de la comarca, la guarició completa o almenys un gran alleujament a tota espècie de malaltia en la capella del sant. El malalt se'n sortia amb un passeig a vegades penós i un petit ciri de cinquanta cèntims! Un pobre oficial de salut que la misèria rosegava a Ceret ja podia esforçar-se contra la pràctica il·legal de la medecina..., res no hi feia!, i aquell qui durant la seva vida havia estat només un trencador de braços, de cames i un tallador de caps es veu d'un cop transformat en un artista vestidor i en metge de primera categoria sense haver mai manejat ni espèculum, ni escalpel, ni bisturí, ni llançeta, ni tan sol una xeringa a aire comprimit. En efecte, sant Ferriol havia estat només capità en l'exercit romà, i com s'havia il·lustrat en aquesta comarca i que havia deixat un nom, se li va erigir una estàtua. De la mateixa manera que un bon musulmà ha de fer almenys una vegada a la vida el pelegrinatge a la Meca, un bon ceretà havia d'anar, una vegada a l'any dipositar una pregària i un ciri als peus de l'estàtua de sant Ferriol. Era un crim de lesa religió de faltari-hi.

Entre l'ermitatge i la ciutat es troba el riu Tec, que es travessava aleshores per mitjà d'una passarel·la de fusta que la més petita crescuda s'emportava. A aquest inconvenient se'n hi afegia un altre: el llit del riu era molt engorgat i els pobres tísics i rancallosos que anaven a consultar el sant a la seva capella eren masegats a causa de la rampa molt forta que havien a pujar a l'anada i a la tornada. S'havia pensat des de temps, a Ceret, a bastir un pont, però l'altura que havia de tenir i el cost d'aquesta obra gegantesca varen fer abandonar el projecte. Faltant els mitjans naturals, alguns devots es van posar a la idea que s'hi podria arribar-hi amb ajut sobrenatural. Va de callada¹⁷³ que tingueren recurs a sant Ferreol, llur diputat al cel. Les pregàries, és a dir, les peticions, arribaven cada dia i de més en més insistents. El més empipat era el

¹⁷² L'ermitatge de Sant Ferreol es troba sobre un pujol amunt de la plana de Ceret, capital de la comarca del Vallespir. Al curs del temps hi ha hagut moltes modificacions als bastiments. L'església actual fou reconstruïda el segle XVII. Massa petita, el dia de la festa patronal del 18 de setembre, l'ofici religiós té lloc fora, sobre una terrassa davant el portal. Ferreol o Ferriol, soldat màrtir del segle III, és invocat contra les febres i més generalment els mals i el dolor.

¹⁷³ No cal ni dir-ho, ja s'entén.

sant. El bon Déu ja es feia molt avariciós de miracles en aquella època i el poble Ferreol se'n tornava sempre amb el sarró buit del seu gabinet cada vegada que anava sol·licitar un miracle d'aquesta importància.

El dimoni, àvid de popularitat, observava tot. A un cert moment, es va dir: si podies engegar sant Ferreol, tan arrelat que sigui¹⁷⁴ a Ceret, i de posar-te a la seva plaça? Amb la seva tenacitat habitual, es posà a l'obra.

Hi havia en aquesta època a Ceret dos germans, últims rebrots d'una família de sants. L'un era usurer i l'altre uixer. Ja havia arruïnat la bona meitat de la gent necessitada de la comarca. Va de callada que amb tals qualitats eren una presa fàcil pel dimoni i un objecte de vergonya i de deshonra pels nombrosos parents que tenien al cel. Un d'aquests darrers era el cap de divisió al ministeri d'obres públiques i d'agricultura, del qual sant Galdric té la cartera. Diguem tot passant que al cel es fan moltes economies amb els ministeris. I n'hi ha molt pocs, però són encarregats de diversos serveis. No hi ha pas timbes perquè no hi ha dones. Aquelles coneixen llur paper i es cuiden només de fer la neteja. Cal dir també que, observant allò que es passa aquí baix, es té horror de la dona. A cada vint metres trobeu pals indicadors amb aquesta inscripció: «Fugiu la dona!» Alexandre Dumas és encarregat del seu manteniment. A l'inici, sembla que arrufava el nas perquè se li havia canviat la sentència. Pitjor per a ell. Si en lloc de dir *busqueu* havia dit *fugiu*, hauria estat de l'avís¹⁷⁵ del bon Déu. Allà dalt es té costum de prendre molta contrametxina per no pas enverinar-se. Crec que és bona higiene. Per això les vetllades són poc freqüentades. Només hi ha alguns vells ben cuirassats, com sant Antoni i sant Jeroni, que hi van passar una estona, història d'ensumar rapè una mica i de fumar una pipa abans de ficar-se al llit. El senyor sant Josep hi fa una volta quan les seves nombroses preocupacions li deixen un moment de descans. Aleshores fan un petit piquet a tres, sense mai robar-se, com convé. El senyor sant Agustí ha provat algunes vegades d'introduir-se. El bon Déu s'hi ha oposat sempre. Avui hi ha només que Maria Magdalena i Maria Salomé que tinguin saló.

Així teniu sant Josep, que és ministre d'assumptes estrangers, de la paciència i del bon caràcter, al mateix temps que ministre de la casa del bon

¹⁷⁴ És a dir, per molt arrelat que sigui.

¹⁷⁵ avís: opinió (fr.).

Déu. Sant Pere afegeix a les funcions de Gran Porter aquelles de ministre de guerra, de marina i de correus i telègrafs. Els homes especials tenen grans càrrecs en els ministeris, com sant Miquel, el qual és generalíssim de les tropes de terra i de mar, agregat al ministeri de la guerra.

No sé com s'ho va prendre,¹⁷⁶ però el fet és que el dimoni arribà a poder conferenciar amb l'empleat de Ceret al ministeri de les obres públiques. En virtut del capítol 38, paràgraf 1, article 11 del *Llibre de Job*, el dimoni no pot fer res més enllà de l'infern sense l'autorització del bon Déu. El tractat va ser aviat conclòs. El dimoni deslliurà l'usurer i l'uixer, que pogueren rebre la gràcia de Déu. Pagaren tota llur fortuna a les víctimes i es convertiren. En canvi, el dimoni va rebre l'autorització de bastir en una sola nit el pont de Ceret. Aquest document era degudament validat per la firma del bon Déu i el segell diví.

El 12 setembre de 1333, després de l'Àngelus del vespre, una petita boira s'aixeca sobre el riu a dos quilòmetres en amunt i en avall del punt a on es troba avui el pont de Ceret. Aquesta boira s'espesseix de més en més i al cap d'un moment no permet de veure res en una amplada de dos-cents metres. Aviat el tro gruny amb rebombori. Flames s'aixequen en l'aire. Una crepitació iguala a aquella que se sentia a Sodoma quan el foc del cel començava a caure acabà per donar a aquest quadre no sé què de sinistre i de terrorífic que posava la mort dins de l'ànima.

Tothom, creient que l'any mil s'havia únicament atardat pel camí, s'esperava aparèixer en alguns instants davant l'Ésser suprem. La gent es tanquen a les cases, es posen a pregar davant el ciri de la candelera i el ram de Pasqua florida. Cadascú es troba immersit en el penediment, tot esperant l'hora de l'expiació.

L'Àngelus del matí es fa sentir a l'hora acostumada. El soroll s'acaba i els ceretans, com llebres temoroses, gosen tot just sortir de llur catau. L'emoció és tan gran que només gosen parlar-se amb signes. Hom s'abraça amb efusió fins el moment on els més audaciosos s'aventuren fins al lloc a on ha passat el gran esdeveniment. A l'emoció, a l'espant, succeeixen la sorpresa i l'admiració quan aquesta brava gent contemplen l'obra d'art que el dimoni amb milers d'obers havia edificat d'un Àngelus a l'altre.

¹⁷⁶ Com s'ho va fer.

Quan el so beneït de la campana hagué dispersat aquesta legió de treballadors, una pedra faltava a l'edifici, ...i una pedra hi falta encara, malgrat tots els esforços que s'han fet per col·locar-la. Els primers moments varen ser consagrats a la crítica de l'obra, que fou trobada perfecta. Era el parer unànim de tots els coneixedors. Només avui alguns diuen que és massa estret. Només cal que pensin a l'època en què els feixucs carretons a bous eren només un objecte de luxe pels *rois fainéants*.¹⁷⁷ Trobaran que la idea del dimoni va ser, al contrari, molt ampla, puix que encara avui una sola carreta hi pot passar sense ser enganyada.

A Ceret les opinions eren repartides. Els uns, basant-se sempre sobre l'Antic Testament i invocant el record de l'aparat terrible que va presidir la promulgació de la llei sobre el Sinaí, sostenien que era el bon Déu que havia fet el pont. Altres, basant-se sobre la parsimònia del bon Déu, que ja no feia en aquesta època miracles d'aquesta importància, sostingueren que era el dimoni.

Al cel hom no s'hi enganyà pas. Els diaris de l'oposició —aquests diaris són, a tot arreu, sense pietat— varen començar a crear agitació. La *Llanterna*¹⁷⁸ assenyala el fet i el *Crit del Poble*¹⁷⁹ en parlà tant que al cap de dos dies només hi va haver un murmur general en l'Imperi Celeste. No s'acusava directament el bon Déu, perquè d'aquest ban no pot hi haver cap suspició, però se'n prenien el seu rotlle.¹⁸⁰ Grups molt animats es formaven a 'una i altra banda. Amenaces es formulaven sota diferents formes i tot això ja prenien l'as-

¹⁷⁷ Referència a la Gàl·lia franca. Després del regne de Dagobert (628-638), els reis merovingis es quedaren sense autoritat real. Els anomenaren *rois fainéants* perquè eren massa joves per tenir responsabilitats polítiques. El poder fou aleshores exercit pels directors del palau. Aquests sobirans no vivien com és suggerit ací en masies grosserament construïdes. Com ho explica l'historiador Fustel de Coulanges en el seu llibre sobre les *Institutions de l'ancienne France*, tenien encara a llur disposició els nombrosos palaus edificats als segles precedents, a l'època de la Gàl·lia romana.

¹⁷⁸ Al·lusió a *La Lanterne*, publicació satírica francesa fundada l'any 1868 per H. Rochefort i dirigida contra Napoleó III. Durarà fins al 1928.

¹⁷⁹ Al·lusió al *Cri du Peuple*, quotidià fundat al febrer de 1871 per Jules Vallès. Conegué el seu període més interessant durant la Comuna de París. Reaparegué sempre sota la direcció de Vallès a l'octubre de 1883. A la mort d'aquest, el diari fou dirigit per Séverine i esdevingué un diari socialista de tendència guesdista. Desapareixerà l'any 1896.

¹⁸⁰ S'incriminava les persones del seu entorn immediat (*s'en prendre à quelqu'un* és 'atacar algú fent-lo responsable d'alguna cosa').

pecte d'una vertadera conspiració. Em sembla sentir els contradictors dir: «Com?! Al cel hi ha també una *Llanterna*? Que no s'hi veu clar?» Segur que no s'hi veu prou clar. Llegiu el *Sermó sobre el mont* i hi veureu en totes lletres: «Feliços els pobres d'esperit perquè el reialme del cel és per ells.» O bé no m'hi conec en matèria de textos o això vol dir que tots els imbecils van al cel. Compto hi anar també. Doncs, no és estrany que hi hagi allà dalt una *Llanterna* i altres diaris d'oposició. Sense això, cregueu que el bon Déu ell mateix s'adormiria sovint sobre els seus llorers i que les coses, a fe de cristià, anirien com podrien. Cal oposició a tot arreu, fins i tot en les parelles. És el mitjà de caçar la monotonia. El descontentament general dels elegits, que es veien negat el do dels miracles quan s'acordava al dimoni, va ser el seu sùmmum. Tots els peixos grossos s'emocionaren de la situació. El senyor Ferreol, el diputat de Ceret, fou cridat a la barra¹⁸¹ i declarà que no era per res en l'assumpte. Van mirar en els ministeris. Enlloc no es troba traces d'una autorització. El bon Déu pren aleshores aquesta actitud terrible i amenaçadora que no se li havia vist des del dia que havia fet del portador de llum el rei de l'infern. Posa el cel en estat de setge, dóna ordres molt severes a sant Miquel i diu a sant Pere: «Vés a ensellar dues mules blanques. Anirem al lloc dels fets i després deliberaré». D'una sola tirada van arribar a Salses, on es posaren al llit. Van ser molt sorpresos de trobar-hi coneixences. La criada de la Passió, que no havia manifestat cap penediment i no havia plorat com sant Pere quan el gall cantà, havia estat condemnada a quedar-se jove, a conservar la seva bellesa i a no morir mai, com el jueu errant. Després d'haver rodat món durant més de 1.300 anys, havia vingut embarrancar a Salses i era cuinera molt experimentada, al Gran Hotel.

Per mitjà d'un signe, arribat a temps, sant Pere va imposar-li silenci. Sense això hauria traït l'incògnit d'aquells dos il·lustres viatjants. Van ser servits a part i la cuinera desplegà tot el seu talent per preparar anguiles a la salsa picant com es preparaven aquelles que agafava el pescador gormand del llac de Tiberiades.

Es parlà molt del temps passat tot encanyonant alguns gots d'aquest bon macabeu del terror, molt superior al *Lacrima Christi* del cel. El bon Déu, encantat de la recepció, va treure un càstig que tant de mortals farien amb

¹⁸¹ barra: 'estrada d'un tribunal de justícia'.

plaer. La criada va morir alguns dies després. Es casà amb sant Pere i sembla que fan un bon matrimoni. És el bon Déu que ha exigit aquest casament, perquè al cel no hi vol bestieses!

Al cap de quatre dies, els viatjants havien tornat. La por ajudant, la calma s'havia restablert una mica entre la gran massa dels elegits. El fet era indenegable: el pont de Ceret existia i eren els dimonis que l'havien bastit. El bon Déu crida en Llucifer a la barra i li demana explicacions. Aquest, d'un cop precipitat, planta cua¹⁸² i treu d'una gran butxaca un pergami a on es troba l'autorització en regla. Interrogat per saber qui li va fer pervenir aquesta peça, indica el nom de l'empleat de Ceret. D'un signe, el bon Déu acomiada l'esperit de la tenebra i crida el pobre ceretà. Aquell arriba contrit, humiliat i terroritzat. Es posa a genolls i declara les seves culpes, indicant el motiu que el va portar a cometre aquest acte d'indelicadesa i aquest abús de confiança. El cas era molt greu, perquè no s'havia vist cap complot al cel. El bon Déu és tant delicat, d'aquest ban, que no ha volgut mai introduir cap ordre de decoració.

Vet aquí com la bandarrada havia estat jugada:

El bon Déu tenia costum de passar a les deu del matí pels ministeris. Es posava les seves grans ulleres a vidres blaves i firmava, en tots els despatxos, els documents que hi havia apilats. L'empleat infidel havia tingut cura de posar la relativa al pont de Ceret al mig, i com el bon Déu no llegia que les dues o tres primeres, ho va tenir fàcil. D'ençà aquest assumpte sembla que s'hagi tornat més desconfiat i que en llegeix dues o tres agafant-les a l'atzar. La culpa era comesa; es tractava d'indicar ara el càstig, que tenia de ser sever i exemplar. En virtut d'un article de la constitució celestial, cada vegada que una falta greu es comet, revolta, amotinament o traïció, cal crear un nou infern. Aquest era un cas isolat i imprevist i per una sola persona no es podia crear un nou presidí. Va ser decidit que aquest empleat faria de fregador i escombrador de sala d'asil, cosa que no agradava gens al pobre diable que tenia, al que pareix, l'olfacte molt sensible.

Aquesta feina era penosa, perquè Déu vol que se'n tingui molt cura
« De ces mioches qui feront des anges

¹⁸² A l'original, *ramène sa queue devant*, que sembla un joc de paraules amb *ramener sa queue* 'protester bruyamment, prétendre imposer son point de vue'; hem buscat un joc equivalent amb *planter cara*. També pot ser que l'original només tingui el sentit literal d'arraconar la cua perquè no li faci nosa a l'hora de posar la mà a la butxaca.

Pour renforcer les célestes phalanges. »¹⁸³

Al cap de dos-cents anys, vist el seu penediment i els seus bons serveis, la condemna va ser commutada.

El pobre ceretà va ser condemnat a ésser, tota l'eternitat... no vull dir què... Busqueu, en França,

« Quel est l'employé

Le plus mal payé

Et vous aurez deviné ».¹⁸⁴

FI

Primer encart publicitari

M. Auguste MAS, mercier

Rue des Augustins, 40, Perpignan.

L'altre dia, la meua ainada me diu:

–Papa, m'hauria de fer cadó d'un manxon.¹⁸⁵

–I bé ò¹⁸⁶, deues sere una gran dama per te pagar manxons.

–Ai!, me va responre, a xò de **M. Mas** los venen a coranta-nou sous i totes les paperetes ne porten.

Me'n vai de seguit a xò M. Mas i lo trobi tot enfadat. En Parazols venia de li enviar los *temoins*¹⁸⁷ per se trucar¹⁸⁸ en duel just a causa dels manxons. Pobre Parazols! 'Via enventat un unguent per matar les escrevelles¹⁸⁹ de les

¹⁸³ D'aquests mainatges que es faran àngels, per reforçar les falanges celestials.

¹⁸⁴ Quin és l'empleat el més mal pagat, i ho haureu endevinat.

¹⁸⁵ *manxon*: 'maniguet'.

¹⁸⁶ ò: reducció d'*oc* 'sf'.

¹⁸⁷ *temoins*: 'testimonis' (fr.).

¹⁸⁸ *se trucar*: 'pegar-se, barallar-se'.

¹⁸⁹ *escrevelles*: 'clivelles de la pell'.

mas i M. Mas ambe sos manxons li fa perdre lo benefici de l'envenció.¹⁹⁰ Al matei moment vei un emplegat qu-era davant la porta penre un corset enganyaire i fuig per l'anar amagar darrere la porta. Un comissari venia a passar i parei que l'han menaçat de li sasir¹⁹¹ los corssets enganyaires si los etala a la devantura.¹⁹² Un mossior ric que estima pas los ossos,¹⁹³ se va casar ambe una bonica dimosel·la. Dellà-n¹⁹⁴ cre[i]a trobar força carn, no va trobar que vent i va portar plente¹⁹⁵ contra **M. Mas**. Aquet és enratjat¹⁹⁶ i per se venjar ha fet venir un gran assortiment de mitxes¹⁹⁷ enganyaires. Parei que la *chanteuse légère* del teatre ja n'ha comandades dotze dotzenes de parells. Dins un any hi haurà pas cap dimosela a Perpinyà que tingui los molets¹⁹⁸ petits. Lo que m'interessava més era l'afera dels manxons. Com hi ha alguns anys, en viatjant en Rússia, vai sere pres a una conspiració nihilista me van condemnar a dos anys d'exil a Tobolsk, capitale de la Siberia, i aquí vai apenre a conèixer les forrures.¹⁹⁹ En efecte, **M. Mas** ven a coranta-nou sous manxons fabricats ambe les més beles pells i l'arna s'hi posa pas mai. Va fer una comanda de deu mils en fabrica i se contenta d'un sou de benefici!

¹⁹⁰ *envenció*: 'invent'.

¹⁹¹ *sasir*: 'prendre, embargar, segrestar' (fr.).

¹⁹² *devantura*: 'aparador'.

¹⁹³ Que no li agraden les dones massa seques.

¹⁹⁴ *dellà-n*: 'allà on' (a l'original, *daillan*).

¹⁹⁵ *plenta*: 'querella judicial' (fr.).

¹⁹⁶ *enratjat*: 'enrabiàt' (fr.).

¹⁹⁷ *mitxes*: 'mitges' (a l'original, *mitchas*).

¹⁹⁸ *molets*: 'panxells, ventres de les cames' (fr.).

¹⁹⁹ *forrura*: 'pell usada en pelleteria; abric de pells' (fr.).

Segon encart publicitari

Au Gaspillage!!!²⁰⁰

Place de la République, Perpignan.

La setmana passada lo patró d'aquei bel magasin me fa cridar i me diu:

–És vostè Mossor Ximplet?

–Oui.

–És vritat que tothom li demana quines són les cases que venen millor, bonic i abarato?

–Oui.

I de seguit me fa passar en revista aquella infinitat d'articles de bel a més bel, i particularment ribans²⁰¹ i gornitures.²⁰² Me dóna los preus de tot. Com coneixi un poc aqueixa partida, me vaig malfiar que no volgués llevar l'ancre.²⁰³ I li vai dire:

–Pagueu los mandats, al menos?

A l'instant me fa veure una lligassa²⁰⁴ de mandats aquitats à l'échéance²⁰⁵ del 15 de novembre. Tots eren de mil, de quinze-cents i de dos mils francs.

–Company, li dic, marxeu pas tot sol. Que seu bruirot?

–No, som pas bruirot, som gerant d'una societat de fabricants que tenen sucursales dins totes les principales viles de França i de l'estranger.

–I bé, per fer lo que feu ja cal que tingueu les arrels fondes.

En efecte, figureu-vos que hi ha un article corrent de ribans que se venen als magasins més acomodants a vuit sous lo metre, preu de gros, i ell vo.²⁰⁶ l'abandona a quatre sous al detall i tota marxandisa²⁰⁷ se ven a la matei-

²⁰⁰ *Au Gaspillage*: 'A cal malbaratament', on les coses es malgasten de tan barates que es venen.

²⁰¹ *ribans*: 'cintes' (fr. *rubans*).

²⁰² *gornitures*: 'guarniments' (fr.).

²⁰³ *ancre*: 'àncora' (fr.).

²⁰⁴ *lligassa*: 'lligall' (fr. *liasse*)

²⁰⁵ *échéance*: 'venciment'

²⁰⁶ *vo.*: 'us, vos'.

²⁰⁷ *marxandisa*: 'mercadèria' (fr.).

xa proporció. És igual; si los seus amos ho sabien, belleu²⁰⁸ lo ferien posar en presó perquè això és un robo de confiança.

Ja que lo temps passa, profiteu-ne. Jo vui comprar a la dona i a les nines prou ribans per se fer una roba. I tenran un poc més de treball pels ajustar, mè també airan²⁰⁹ vestides de seda. Creieu que aquell magasin és un vritable **Gaspillatge**. Tant valria que gitessen la marxandisa als estiracabells a les hortolanes de la plaça. Jo pensi que fan com aquell home que comprava arengs a sou i los venia a dos llars²¹⁰ per fer mes diners.

Tercer encart publicitari

La véritable Chemise de Toulouse à Perpignan

M. Lauze, rue des Augustins, 42, ha trobat lo gran secret de fer la camisa tan bé com a Tolosa, i millor²¹¹ encara, puig [*sic*] que dura més i és més bon mercat.²¹² N'és de Tolosa com de Marsella:²¹³ a força de dire que la Canabiera és un bel carrer, los estrangers han randut²¹⁴ los marselesos ridículs com los tolosens [*sic*], que se genen²¹⁵ pas de dire:

«Si París feia la camisa com Tolosa, París seria un petit Tolosa.»

Los més innocents sem nosaltres, qu'anem sempre a cercar lluny lo que tenim ben prop i a millones condicions. Per obtenir aquei resultat, **M. Lauze** ha

²⁰⁸ *belleu*: 'potser' (occ.).

²⁰⁹ *airan*: per *iran*.

²¹⁰ *llar*: 'antiga moneda francesa que valia la quarta part d'un sou' (fr. *liard*).

²¹¹ *millor*: La flexió és *milló* / *millona* / *millós* / *millones* (sempre pronunciant la *o* com a [ú]). Més avall trobem tant *millou* com *milloun* i *millouns*.

²¹² Més barata.

²¹³ En el cas de Tolosa passa el mateix que en el de Marsella.

²¹⁴ *han randut*: 'han fet tornar'.

²¹⁵ *que se genen pas*: 'que no els amoïna, que no els importa'.

pas fet un gran esforç. Ha pres los millons obriers i obrieres a Tolosa, s'ha contentat de petit benefici i ha dit: «*Que vingan ara los tolosens!...*»²¹⁶

Avui tothom s'hi veu i dingús creu pas que l'aire de la Garona faci millon marxar l'estisora d'un *coupeur*²¹⁷ ni la maixina²¹⁸ a cúser. Realment se pot pas fer millor la camisa que **M. Lauze**. Jo lo primer me servia ambe la meva dona. Los preus i l'estofa²¹⁹ de M. Lauze me van temptar i vai fer lo compte. Quan vai 'ver²²⁰ comptat i rebutat, tres francs me van fer l'escut i vai dire:

–Dona, me faràs pas pus camises!

També l'altre dia, en passant al carrer del Carme, una bonica dimosel·la de vint anys m'arresta a ne jo, que-n tinc prop de xixanta...

–Ai!, escusi, me creia qu'era lo meu fringaire.²²¹ Se servei per les camises a la millor casa de Tolosa i porta un col i un plastron²²² com lo seu...

–Miri, lo meu és de xò M. Lauze i és tan bel. No és qu'ell porta camisa...?

Ella, tota confusa:

–Dic pas això!...

Ai bon Déu, si haguesse tingut trenta anys de menos!...

Quart encart publicitari

Un viatge en Xina

sense sallar de Perpinyà i de la vostra casa, si voleu.

Teniu que d'anar al carrer dels Agustís, n° 37. Aquí trobareu un gran assortiment d'objets artistiques per gornitures de ximenelles²²³ i salons, tot

²¹⁶ Occità. A l'original amb grafia «fonètica»: «Que bingon aro les Toulousens».

²¹⁷ *coupeur*: 'tallador'.

²¹⁸ *maixina*: 'màquina'.

²¹⁹ *estofa*: 'teixit'.

²²⁰ 'ver': 'haver'.

²²¹ *fringaire*: 'enamorat, festejador, galant' (occ.).

²²² *plastron*: 'pitrrera d'una camisa'.

²²³ *ximenella*: 'xemeneia'.

garantit d'origina *chinoise* o japonesa. Lo patron matei va un cop cada any fer les seues empletes²²⁴ en aquells països allunyats. En veient aquell bell assortiment d'urnes i vases,²²⁵ plats, tasses i assietes,²²⁶ ambe pintures inimitables, petits mobles i objets de tota beutat, ja resteu enlluernats. Me direu: és cart.²²⁷ Vos responré: n'hi ha per tots los gustos i totes les bolses.²²⁸ Aquí trobareu de què vos contentar, depuis²²⁹ lo petit *chinois*²³⁰ a vuit sous que vos fa mones²³¹ ambe la llenga fins en aquells bels vases de quatre i cinc-cents francs lo parell. Hasta²³² fulards de seda vritable de *Chine* i *Japon*, brodat per les manes [*sic*] delicades de les dones estropiades²³³ dels peus. Aneu a ho mirar i no vos faci pòu lo preu. L'altre dia vai trobar dos mestres d'escola que venien d'hi comprar. Quan ellos, pobrets, trapen²³⁴ a s'hi adobar, bé vos adobareu vosaltros!!!

–Jo, en aquell magasin, ja sé que hi puc pas anar. Com lo Mont de Piété²³⁵ se troba al darrer, calque dia m'engatjaria²³⁶ la mostra, i com fai un estat²³⁷ que me cal sapiguer l'hora, ho puc pas fer!

²²⁴ *empletas*: 'compres' (fr.).

²²⁵ *vases*: 'gerros' (fr.).

²²⁶ *assietes*: 'plats' (fr.).

²²⁷ *cart*: 'car' (la pronunciació *rt* de les erres finals que no són mudes és la tradicional en rossellonès i arriba almenys fins al Gironès).

²²⁸ *bolsa*: 'bossa' (cast.; és la forma normal en rossell.).

²²⁹ *depuis*: 'des de' (fr.).

²³⁰ *chinois*: 'xinès' (aquí, figureta que representa un xinès) .

²³¹ *mones*: 'ganyotes'.

²³² *hasta*: 'fins i tot' (cast.).

²³³ *estropiades*: 'esguerrades, deformes' (fr.).

²³⁴ *trapen*: 'troben'.

²³⁵ Crèdit municipal. Deixa diners contra objectes personals.

²³⁶ *m'engatjaria*: m'empenyoraria (fr.).

²³⁷ *estat*: 'ofici o professió' (fr. «Apprendre un état»; «Être artisan, avocat, médecin, maçon, infirmière de son état», *Grand Robert*, III, 260).

QUATRE AFARTS DE RIURE PER DOS SOUS

LA PLAÇA DELS JESUÏTES O EL²³⁸ MERCAT DE LES HORTOLANES

per *Un Ximplet*

- 1 De Perpinyà lo més bel bocí
- 2 no és ni la Llotja, ni el Qué.²³⁹
- 3 Encara que no sabí llegir,
- 4 l'hortolana dirà: «Jo ho sé!».
- 5 Llevada abans de l'aula,²⁴⁰
- 6 eixorida com lo seu burriquet,
- 7 tot dia, amb sa cosina la Paula,
- 8 arriben, malgrat la pluja i la fred.
- 9 Si voleu penre la fresca
- 10 i joir sempre de bones vistes,
- 11 al matí trobareu gresca
- 12 a la plaça dels Jesuïtes.²⁴¹
- 13 Tot temps a la matinada,
- 14 tant la tardor, l'hivern com l'istiu,
- 15 de gent grossos i mainada,
- 16 allò sembla un formiguer viu.
- 17 A mitjanit comença lo mercat seriós,
- 18 ab les revendeires [*sic*] i hortolanes;
- 19 aquí, mai no hi posa el nas cap curiós
- 20 per tant que faci i que-n tingui ganes.

²³⁸ L'original transcriu per *al* tant *al* com *el*.

²³⁹ *qué*: 'moll; carrer que voreja un riu' (fr.)

²⁴⁰ *aula*: 'alba' (significat que sembla evident del context però que no hem trobat documentat ni en català ni en occità; la rima impedeix pensar que sigui un error tipogràfic per *aubà*). A *La gran desfortuna d'un marxant de tirons* hi surt *aula* amb el sentit habitual de 'sala de classe'.

²⁴¹ L'any 1794 l'església Sant Llorenç i les seves dependències, antigues possessions dels jesuïtes, varen ser destruïdes. Aquest emplaçament va servir per constituir una de les més vastes places de la ciutat de Perpinyà. El lloc, popularment conegut com Plaça dels Jesuïtes, prengué successivament els noms de Plaça de la Llibertat, Plaça Reial, Plaça Imperial o de Napoleó i Plaça de la República. Des de la seva creació fou sempre animada del fet d'un important mercat de fruites i d'hortalisses. Al 1889, la municipalitat Caulas va decidir de transferir el mercat dels productors fora de les muralles de la ciutat.

21 Encara que tinguin la cara bruta,
 22 se descuiden pas de fregar la lleganya;
 23 i a polít²⁴² cada una escota:²⁴³
 24 se malfien si l'altra l'enganya.
 25 Ambe sinnos²⁴⁴ i paraules cobertes,
 26 lo mercat²⁴⁵ esta concluït
 27 i cada una marca les seues desques,
 28 comptant del dia lo profit.
 29 És que totes saben comptar
 30 amb intel·ligenci. Per poguer vendre
 31 cal sapiguer també comprar,
 32 això no és difícil a compenre.
 33 Quan lo tracte és fet
 34 se paguen per avinatge²⁴⁶
 35 un bol de cafè am' llet
 36 d'un burro²⁴⁷ lo viatge.
 37 Aquí la generositat seria un mal.
 38 És pas com los homes quan tenen set:
 39 lo primer sol posar la mà al falset,²⁴⁸
 40 elles, miren totes la potxa²⁴⁹ del davantal.
 41 Partisantes²⁵⁰ de tota igualtat,

²⁴² *a polít*: 'a poc a poc'; aquí, 'atentament, amb compte'.

²⁴³ *escota*: 'escolta' (occ.).

²⁴⁴ *sinnos*: 'signes'.

²⁴⁵ *lo mercat*: aquí, 'la venda'.

²⁴⁶ *avinatge*: el fet de beure per celebrar un tracte (derivat de *vi*).

²⁴⁷ *burro*: nom popular d'alguna moneda de poc valor?

²⁴⁸ *falset*: «petita butxaca cosida a la part de la camisa que cobreix el pit» (fr. *gousset*) (Botet, *Vocabulari rossellonès*).

²⁴⁹ *potxa*: 'butxaca'.

²⁵⁰ *partisantes*: 'partidàries'.

- 42 malhurosa la cafetiera²⁵¹ de la tenda
43 si havia fet més grossa una part!
44 Reberia sotises²⁵² i perdria la venda.
45 Un dia la pobre Xiqueta
46 tenia el bol un poc desigual:
47 lo van grossir amb la lluneta...,²⁵³
48 de seguit va sere un orinal!
49 Comença a quatre o cinc hores
50 lo mercat dels profanes;
51 aneu a la plaça allavores
52 i riureu sense ganes!
53 Ara los roles han canviat:
54 la compraire és vendeire.²⁵⁴
55 Per ben flatar²⁵⁵ lo qu·ha²⁵⁶ mespresat,²⁵⁷
56 això ja li dona feina.
57 Verda és tota la mercaderia,
58 verdes²⁵⁸ són les paraules;
59 grandes diplomates²⁵⁹ en ruaria,²⁶⁰
60 defenen bé llurs taules.

²⁵¹ *cafetiera*: aquí, la dona que serveix cafè.

²⁵² *reberia sotises*: la insultarien (fr. *sottise* 'mot injuriós').

²⁵³ *grossir amb la lluneta*: *grossir* és 'fer tornar més gros', com, per exemple, observant a través d'una lupa (*lluneta*). Vol dir que van exagerar tant que en comptes de parlar d'un bol semblava que parlaven d'un orinal (per la mida).

²⁵⁴ *vendeire*: 'venedora' (occ.).

²⁵⁵ *flatar*: 'fer lloances o compliments excessius, afalagar' (fr.).

²⁵⁶ *qu·ha*: a l'original, *que* (interpretem pel sentit).

²⁵⁷ *mespresat*: 'menyspreat' (occ.).

²⁵⁸ *verdes*: en el sentit de 'desimboltes, obscenes'.

²⁵⁹ *diplomates*: el sentit és 'diplomades', no pas 'diplomàtiques' (sembla que hi ha hagut una confusió en el cap de l'autor entre *diplomate* i *diplomée*).

²⁶⁰ *ruaria*: 'astúcia, picardia'.

- 61 Quan passeu per aquells carrerós
 62 ja podeu fer atenció
 63 d'escampar pas maduixes i cornixós,²⁶¹
 64 perquè és dura la lliçó!²⁶²
 65 Si seu timide, bonàs, crantós²⁶³
 66 i vos sabeu pas tornar,
 67 fugiu sense girar els talós
 68 ni pensar mai a en [sic] recular.²⁶⁴
 69 Dilluns, la Martra i la Nena,
 70 amb els estisores i el raor,
 71 persequien en pobre Manele²⁶⁵
 72 per li fer una operació.²⁶⁶
 73 D'aquelles llengües desenfrenades
 74 nos deslliuri Déu i l'angel;
 75 sant Pere, en veient les llur cares,
 76 dirà: «Som sopat!..., entraran pas al cel!».
 77 Per tant que hi hagi vidre,²⁶⁷
 78 no se genen²⁶⁸ goire²⁶⁹ pel trencar;
 79 mentres puguin ben riure,

²⁶¹ *cornixó*: 'cogombre petit, collit abans d'hora, conservat en vinagre i utilitzat com a condiment' (fr.).

²⁶² Vol dir que us reprenen durament per remenar la mercaderia.

²⁶³ *crantós*: 'temorenc' (fr.).

²⁶⁴ *recular*: a l'original, *racoula*. A causa de l'*en*, hem estat sospesant que el sentit fos el del fr. *racoler* ('solliciter, draguer') en comptes del de *reculer*, lligant-ho d'alguna manera amb els versos 85-96.

²⁶⁵ *Manele*: a l'original, *Manèle* (com abans *Nene*). En general, el nostre text transcriu la vocal neutra per *a* (menys en paraules de les quals té consciència de tradició escrita: *perquè*, *tenia*...) excepte en síl·laba final, on és *e* per analogia amb el francès.

²⁶⁶ Per castrar-lo.

²⁶⁷ *per tant que...*: 'mentre hi hagi vidre' (*pour autant que...*).

²⁶⁸ *no se genen*: 'no els costa gaire, no s'hi amoïnen gens'.

²⁶⁹ *goire*: 'gaire' (*guaire*).

80 la morale... poc los hi fa.
 81 Quan raconen les llur faules
 82 se serveixen de grasses paraules;
 83 que parlin a la filla o a la mare,²⁷⁰
 84 de vergonya vos fan caure la cara.
 85 A un home de Campossí
 86 que cercava a se casar,
 87 una sé pas què li va dir
 88 per poguer se lo ramassar.
 89 Ell, del seu país lo més eixorit,
 90 va responre: «Seu massa vella...».
 91 «Ai, especi de gros burro escurrit!,²⁷¹
 92 sempre tinc la mateixa tavella...»²⁷²
 93 Lo pobre muntanyol, tot apurat,
 94 marxava la cara acatada,²⁷³
 95 semblava una guilla qu-han sanat
 96 i que canviava de girada.²⁷⁴
 97 Si tant com les paperetes
 98 elles fan pas mainada,²⁷⁵
 99 per això ja són adretes.²⁷⁶
 100 Los manca la matinada.
 101 Con²⁷⁷ som ambe les criades,

²⁷⁰ Tant els fa que estiguin parlant amb una noia (*fil·le*) com amb una dona experimentada (*mare*).

²⁷¹ *escorrit*: 'escorregut'.

²⁷² El sentit és que pel fet de ser vella no ha pas deixat de ser una dona (*sempre tinc* 'encara tinc' —fr. *j'ai toujours*). *Tavella* és metàfora per 'vulva'.

²⁷³ *la cara acatada*: 'avergonyit, mirant a terra'.

²⁷⁴ *canviar de girada* és canviar el recorregut habitual (Botet) ; aquí, 'reular', perquè se sent avergonyit .

²⁷⁵ No tenen tants fills com les paperetes.

²⁷⁶ *adretes*: 'hàbils'.

²⁷⁷ *con*: 'quan'.

- 102 per ben compenre llur furbi²⁷⁸
 103 i les trobar descuidades
 104 creieu se cal llevar mati!¹²⁷⁹
 105 Caduna ten les seues cliantes
 106 i cerca a les conservar:
 107 mentres siguin beles²⁸⁰ i elegantes,
 108 se le[s] deixa pas escapar.
 109 Aquí se mercadeja²⁸¹ pas gaire,
 110 tot se paga bé i grassament.
 111 Per tenir noves fresques del fringaire²⁸²
 112 cal sempre un acomodament.²⁸³
 113 És una sarri²⁸⁴ ben segura.
 114 L'ansa grossa del panyer²⁸⁵
 115 paga tot ambe usura,
 116 la mestressa no-n sap re;
 117 la perdu²⁸⁶ és pas ben alta...
 118 Amigues com filla i mare,
 119 una mà renta l'altra
 120 i totes les dues la cara.
 121 La criada se pot pas plànyer,
 122 pren del desc lo que trapa²⁸⁷ bo:

²⁷⁸ *furbi*: 'intriga, martingala' (*fourbi* «opération, combinaison compliquée ou indélicate», *Grand Robert*).

²⁷⁹ És molt difícil trobar-les descuidades o arribar a entendre les seves intrigues.

²⁸⁰ *beles*: a l'original, *belles* (que cal llegir a la francesa, ja que les eles palatals les representa per *ill*).

²⁸¹ *mercadejar*: 'regatejar el preu'.

²⁸² *fringaire*: 'festejador, enamorat, galant' (occ.).

²⁸³ *acomodament*: 'arranjament, acord (econòmic)' (fr.).

²⁸⁴ *sarri*: 'sàrria'. El sentit deu ser el de 'font d'ingressos'.

²⁸⁵ *panyer*: 'cistell, paner'.

²⁸⁶ *perdu*: 'pèrdua'.

²⁸⁷ *trapa*: 'troba'.

- 123 nap o ràvec, segons la sasó.²⁸⁸
 124 La revendeire mai l'enganya.
 125 «Allesta'l»²⁸⁹ bé i com cal,
 126 mira que no faci mal...
 127 Pren-lo prou gros...
 128 Atenció al tros!...»

(Escoteu la del cantó, s'adreçant a una dama):

- 129 «Compri-mé escarola, fresca i blanca!»
 130 «Ai, no! Al nostre home no li agrada
 131 aquella qu'és de la fulla ampla;
 132 se l'estima més negra i frisada.
 133 És un home fantasiós i delicat;
 134 si hi a pas a la casa lo que li cal,
 135 sigueu tranquil·la, és pas cap bri genat»²⁹⁰
 136 d'anar ho cercar a un altre rodal.
 137 És pas dolent ni cridaire,
 138 fa pas bruig,²⁹¹ escàndols ni maneres.²⁹²
 139 Creieu, li'n cal pas gaire
 140 per canviar totes les cuineres.
 141 A la casa, lo fricot»²⁹³ mai manca
 142 encara que no-l vulgui menjar.
 143 I de reemplaçants també no-n falta:
 144 són ben contents de lo profiter.»
 145 «Aqueixa manera de fer me va.

²⁸⁸ *sasó*: 'estació de l'any' (fr.).

²⁸⁹ *allesta'l*: 'tria'l'.

²⁹⁰ *és pas cap bri genat*: 'no s'hi amoïna gens'.

²⁹¹ *bruig*: 'brugit, remor'.

²⁹² *fer maneres*: 'fer compliments, ser melindrós' (fr.).

²⁹³ *fricot*: 'guisat' (fr.).

- 146 És com això²⁹⁴ que cal sempre tractar
 147 l'home delicat i llaminer
 148 que de la casa no li agrada re.»
 149 Deixem de costats tota revendeire;
 150 parlem pas pus de cols, naps i herbolat:²⁹⁵
 151 per se regalar i fer bona teina,²⁹⁶
 152 cal també botifarra i estufat.
 153 Fareu coneixences noves
 154 ambe les beles carnisseres.
 155 Elles venen pas anxoves,
 156 són mes beles les xarcuteres.
 157 Unes i altres vos fan enaigar:²⁹⁷
 158 aquella bela carn enamora,
 159 fa venir ganes d'en menjar,
 160 encara que fos de ventura.
 161 Són blanques com lo lliri
 162 i dretes com un ciri;
 163 fresques com una rosa...
 164 Ai! quina bela cosa!...
 165 Ambe llurs bels xarmes²⁹⁸
 166 tenen més poder que-l dimoni.
 167 Tot això són armes
 168 que temptarien sant Antoni.
 169 Si seu un poc ombrajós,²⁹⁹
 170 se cal malfiar de tala muller;
 171 hi ha de què sere gelós.³⁰⁰

²⁹⁴ *com això*: 'així, d'aquesta manera' (*comme ça*).

²⁹⁵ *herbolat*: «menjar compost de llegums verds cuits, especialment bledes» (Botet).

²⁹⁶ *fer bona teina*: 'fer un bon àpat, passar una bona estona' (*faire bonne chère*).

²⁹⁷ *enaigar*: 'enaiguar-se' (llanguir-se de desig insatisfet, de gelosia...).

²⁹⁸ *xarmes*: 'encants' (fr.).

²⁹⁹ *ombrajós*: aquí, 'gelós, susceptible' (fr.).

³⁰⁰ *gelós*: a l'original, *jaloux*, però la rima ens fa veure que cal llegir el mot a la catalana.

172 lo vidre fi se trenca ambe re.
 173 Llur home és fi i prudent;
 174 si s'avisat³⁰¹ de quelcom, ell perdona.
 175 Fa l'alegre i lo content,
 176 se gorda bé de dire «la meva dona».
 177 Lo pa canviat, diuen, és millor,
 178 Això és el ditxo³⁰² d'en Mahomet.
 179 Que sigui blanc o negre, Déu n'hi do...,
 180 me contenti sempre d'un bocinet.
 181 Quan los carnisseres venen les cornes,³⁰³
 182 troben sempre que-l nombre [ha]-ugmentat.
 183 Les llur dones, fieres com bornes,³⁰⁴
 184 diuen: «Te deues haver enganyat».
 185 Abundanci porta pas desfortuna:
 186 la malaltia, llarga a curar,
 187 és generala, simple i comuna;
 188 val força millor se'n consolar.
 189 Carnisseres i xarcuteres
 190 de la casa saben lo camí.
 191 Elles fan bé los llurs aferes,
 192 l'escriure perd pas lo llegir.
 193 Dins la balança,³⁰⁵ lo pes petit
 194 porta sempre lo seu produït.³⁰⁶
 195 La carn, a quatre sous lo mig hectò,
 196 saben comptar: «Fa quatre francs lo quilò!»

³⁰¹ *si s'avisat*: 'si s'adona' (fr.).

³⁰² *ditxo*: 'dita' (cast.).

³⁰³ *cornes*: 'corns, banyes'.

³⁰⁴ *fieres com bornes*: 'orgulloses, desafiants' (en fr. *borne* és 'fita'; es diu *rester planté comme une borne* 'restar palplantat').

³⁰⁵ *balança*: corregim *balaça*.

³⁰⁶ *produït*: 'producte' (lectura bisfl·laba o trisfl·laba?).

- 197 Si trobeu el vostre portret³⁰⁷
198 en esta pintura grossera,
199 giteu-lo a la ribera,³⁰⁸
200 usareu del vostre dret.
201 Si som agraviat calcús,³⁰⁹
202 ne demani perdó.
203 Volria pas fatxar³¹⁰ dingús,
204 ni memes³¹¹ lo rector.
205 Endéu-siau i la companya,
206 gardeu-vos del pic³¹² de l'aranya.
207 Cerqueu sempre a ben viure,
208 i, per 'xò, de tot vos cal riure!

FI

³⁰⁷ *portret*: 'retrat'.

³⁰⁸ *ribera*: 'riu'.

³⁰⁹ *calcús*: 'qualcú, algú'.

³¹⁰ *fatxar*: 'molestar, empipar' (fr.).

³¹¹ *ni memes*: 'ni tan sols' (fr.).

³¹² *pic*: 'picada, picadura'.

MONOLOGUE CATALAN

LO DIA DE MALLOLES

per *Un Pobret*

- 1 Viam³¹³ tu, allí, en aquell racó,
- 2 quan hauràs acabat de riure i parlar!
- 3 Espera la teua permissió
- 4 per sapiguer si aviat podré començar...

(*Pause.*)

- 5 Lo dia de Malloles,³¹⁴ hi ha cinc anys a poc prés,³¹⁵
- 6 a onze hores i mitja, venia de treballar.

³¹³ *viam*: 'vejam'.

³¹⁴ L'antic poble de Malloles és esmentat des del segle X. Tenia dues capelles: Santa Maria, església parroquial, i Sant Llåtzer a prop d'una leproseria. La parròquia fou unida a la comunitat de Sant Joan de Perpinyà el 1428. Des d'aquesta època constitueix un barri al sud-oest de la ciutat. Henry ens explica que a Perpinyà el carnaval s'acabava el dimecres de cendres amb una passejada per tota la població cap a la carretera d'Espanya. A l'origen pelegrinatge organitzat per expiar els desordres de carnes-toltes, el dia de Malloles s'havia transformat en l'esforç culminant del divertiment carnavalesc. Una efemèride de *La Veü del Canigó* del 7 de febrer 1891 ens indica que el 13 de febrer de 1861 es va organitzar el dia de Malloles: una cavalcada de la plaça de la Llotja a la Font d'Amor (ara assecada) que es trobava sobre la riba dreta del Ganganell a l'avinguda Victor Dalbiez. Més a prop de nosaltres, Yves Hoffman evoca la festa de Malloles abans la guerra en el seu llibre *Quand Perpignan faisait la fête* (pàgs. 169-170):

« Mailloles » ou quand les dragées étaient de plâtre. Et puis, il y avait « Mailloles », qui est peut-être, de toutes les manifestations carnavalesques celle qui a été la plus profondément engloutie dans la nuit du temps, tant elle paraît aujourd'hui parfaitement inconciliable avec les contraintes de la vie citadine. Je me suis d'ailleurs toujours interrogé sur les liens secrets qui peuvent relier cette brutale bacchanale carnavalesque à la petite bourgade, aujourd'hui faubourg « Mailloles », dont l'ancienneté ne subsiste qu'à travers les quelques murs délabrés qui marquent la forme de l'abside de ce que fut la modeste église de ces lieux, présentement livrés au plus anonyme des bétonnages urbains. Résurgence de ces cérémonies un tantinet vandales et provoquantes dont l'antiquité, comme le Moyen-Âge furent friands, palinodie rebelaisienne, fruit de l'imagination de quelque joyeux drilles, qu'était-ce donc que « Mailloles »? C'est, dirait qui vous savez, « la chose du monde la plus extraordinaire, la plus délicieuse, la plus imprévue que vous puissiez voir. Imaginez que, ce jour là, toute la ville, je veux dire celle qui fait commerce et fête, est envahie par une multitude de sauvages, revêtus d'étranges combinaisons, le visage protégé par un masque de fer. Tantôt montés sur des chars dont ils forment l'équipage, tantôt courant le long de la chaussée, vous les verrez, se provoquant les uns les autres par maints lazzi et gaudrioles, se bombardant copieusement de dragées faites de plâtre qui, au bout de quelques heures, transforment tous ces combattants en une population de mitrons de blanc vêtus qui semble tout droit des fournils des boulangers de la ville. Il va de soi que les murs de la dite ville, aussi bien que les pavés et les trottoirs prennent leur part de cette bataille de gâcheurs de plâtre et de mitrons et que les

- 7 Era mitja festa, mè quan hom ten pas res,
 8 ni Carnaval ni Carnaval...,³¹⁶ vos cal menjar!
 9 Trapi a la casa el nin³¹⁷ del Xiquet,
 10 que me diu: «Vicenç, veniu a casa, si vo plet».³¹⁸
 11 Lo meu amic, tots el coneixeu,
 12 en Xiquet: és serraviare³¹⁹ a Sant Mateu.³²⁰
 13 Jo resti allí, al poble dels morts.³²¹
 14 Vai pertot dallant, i a jornal,
 15 tant a les vinyes com als horts.
 16 Mentre ne trobi, m'és igual.
 17 El pallago³²² era aquí; li vai demanar:
 18 «I ton pare..., és pas malalt? Què fa?»
 19 «Encara és un poc masegat;
 20 és per això que m'ha ·nviat.»
 21 Té, és qu-hauries passat³²³ metge?,
 22 vai pensar en jo matei.

boutiquiers qui sont gens économes de leurs biens, baissent leurs rideaux pour mettre à l'abri de ce débordement farineux qui son argenterie, qui ses fanfreluches ou ses cuirs de Russie. Ce récit ne peut que faiblement restituer le charme très particulier de cette symphonie en blanc où ne manquait même pas la petite fleur bleue de la poésie puisque la tradition voulait que les combattants, tout enfarinés qu'ils fussent, n'en demeurant pas moins homme, aient à bon escient, la délicatesse de remplacer les dragées de plâtre par des bouquets de fleurs ou des sachets de bonbons lorsqu'il souhaitaient rendre hommage à quelques-unes des belles qui se pressaient aux balcons des immeubles longés par la cavalcade, toutes attentives au spectacle et plus encore à ce geste d'hommage, d'autant plus apprécié qu'il était rare ».

³¹⁵ *a poc prés*: 'més o menys' (fr.).

³¹⁶ No hi ha carnaval que valgui, li cal treballar per poder menjar.

³¹⁷ *nin*: 'nen'.

³¹⁸ *si vo plet*: 'si us plau'.

³¹⁹ *serraviare*: 'segador de troncs al llarg, per fer-ne taulons' (fr. *scieur de long*).

³²⁰ Barri de Perpinyà.

³²¹ Al·lusió al barri perpinyanès de Sant Martí?

³²² *pallago*: 'noi, vailet'.

³²³ Es pregunta a si mateix: «És que potser t'has convertit en metge?», ja que el seu amic el fa cercar perquè encara es troba malament (fr. *passer* 'esdevenir, ser nomenat').

- 23 «Digues-li que som al seu servei.
 24 Li portaré fulles de setge.»³²⁴
 25 Jo pensava que havia caigut
 26 de la pollina en treballant
 27 i que se havia macat o romput
 28 calque membre o la carn.
 29 Tinc la dona un poc del temps vell;
 30 encara que sigui pas fanatisada,
 31 aquell dia no hi ha ni bou ni vedell:
 32 bon goig d'ollada i una arengada!
 33 Ambe quatre mossecs som dinat.
 34 Sense m'aturar, vai a casa del malalt,
 35 que resta al cim del carrer de l'Espital.³²⁵
 36 Trobi en Xiquet tot empatotat³²⁶
 37 a la vora d'un gros foc d'estelles.
 38 «Hola!», li dic, «com t'ets acoardit?»³²⁷
 39 Lo princ a polit³²⁸ per les orelles:
 40 «Avui fa bo, te cal sere eixorit.»³²⁹
 41 Veiam, explica'm això, què·ts agafat?»
 42 «Aqueixa influenci³³⁰ maleida
 43 pensi que m'hajarà³³¹ la vida.

³²⁴ *setge*: 'escrofulària', nom de diferents plantes escrofulariàcies famoses per les seves virtuts medicinals: un proverbi català assegurava que «L'herba setge escaliva [espanta] el metge». Els metges de l'escola de Salern deien al segle XII: «Per què es mor l'home l'hort del qual produeix setge? És perquè no n'hi ha en els jardins, de remei contra la mort».

³²⁵ Carrer de l'Espital del Rey (des de 1643) i Rue de l'Hôpital (1830).

³²⁶ *empatotat*: 'embolicat' (en el sentit de molt tapat).

³²⁷ *acoardit*: 'acovardit' (la forma *coard*, agafada del francès a l'edat mitjana, és l'origen de l'actual *covard*).

³²⁸ *a polit*: 'suaument, a poc apoc'.

³²⁹ *eixorit*: 'eixerit, deixondit, revifat'.

³³⁰ *influenci*: 'influència, grip'.

³³¹ *m'hajarà*: 'm'haurà, em prendrà' (variant d'*haver*; també és occ.: *ajar*).

44 És per això que-t som cridat.
 45 Aquí tinc una mesura de monges corcades
 46 i és avui el dia d'els-e sembrar.
 47 Ma germana de Bula³³² me'ls ha ·nviades,
 48 portant³³³ els-e puc pas tornar!»
 49 Espii³³⁴ en Xiquet i me dic: deu vriejar,³³⁵
 50 segurt que la febre el fa desparlar.³³⁶
 51 Ten pas un pam de terra per anar fer de cos
 52 i vol sembrar un camp tan gros!
 53 La seua dona m'espia en rient:
 54 «Viam, endevines pas lo que vol?
 55 Portant cal pas sere un savent³³⁷
 56 per conèixer de quin peu se dol!
 57 Cada any, tal dia, fa lo seu paper,
 58 i com engony hi pot pas anar,
 59 te vol dire si-l pories reemplaçar.»
 60 Jo responi: «Bé o mal, ho faré,
 61 encara que mai m'hagi mascat;³³⁸
 62 desitgi, per això,³³⁹ que s'acabi aviat».
 63 «Quan tindràs pas pus mongetes»,
 64 me diu lo malalt en tossint,
 65 «i que bosses³⁴⁰ hauràs prou fetes,

³³² Es tracta del poble de Bula d'Amunt.

³³³ *portant*: 'tanmateix' (fr. *pourtant*).

³³⁴ *espïi*: 'miro'.

³³⁵ *vriejar*: 'desvariejar'.

³³⁶ *desparlar*: és 'malparlar', però aquí té clarament el sentit d' 'empatollar-se, embarbollar-se' ('dir coses sense sentit').

³³⁷ *savent*: 'savi' (fr.).

³³⁸ *mascat*: 'disfressat' (fr. *masquer*).

³³⁹ *per això*: 'però, tanmateix' (escrit *per acho*).

³⁴⁰ *bossa*: 'bony' (fr.).

- 66 torna-te'n ací en fugint.»
 67 La desfressa ja era apuntada;³⁴¹
 68 en un moment vai sere ensinestrat:
 69 una cofa de juliana³⁴² fordada³⁴³
 70 i un gros nas de cartó rafistolat.³⁴⁴
 71 Sul³⁴⁵ cap me vai posar encara
 72 un barretàs gros i fi
 73 com los de l'ensenyà d'en Martí;
 74 venia de Baixàs, era pas de la moda d'ara.
 75 Al moment que m'espiavi a la glaça,³⁴⁶
 76 dels tabals oí el sometent,³⁴⁷
 77 i cap a la Llotja³⁴⁸ manca gent...
 78 A penes havia pres plaça,³⁴⁹
 79 sense haver fet encara un torn,³⁵⁰
 80 que va sàller,³⁵¹ sé pas d'on,
 81 un bossut³⁵² passablement³⁵³ carregat.

³⁴¹ *apuntada*: 'preparada'.

³⁴² *juliana*: 'bacallà'.

³⁴³ *fordada*: 'foradada'.

³⁴⁴ *rafistolat*: 'adobassat' (fr.).

³⁴⁵ *sul*: 'sobre del'.

³⁴⁶ *glaça*: 'mirall' (fr.).

³⁴⁷ *sometent*: aquí, 'remor' intensa, perquè la gent es mobilitzi.

³⁴⁸ Plaça de Perpinyà.

³⁴⁹ *plaça*: 'lloc' (fr.).

³⁵⁰ *torn*: 'volta' (fr.).

³⁵¹ *sàller*: 'sortir'.

³⁵² *bossut*: 'geperut' (fr.).

³⁵³ *passablement*: 'bastant, considerablement' (fr.).

- 82 Si n'hi ha que de pellots³⁵⁴ se'n fan un tros,³⁵⁵
 83 ell ambe força pler hauria donat
 84 aquell tall de carn sense os.
 85 Semblava un vritable camel
 86 carregat de la Tour Eiffel.
 87 De la cinta³⁵⁶ en amunt presque³⁵⁷ nut,³⁵⁸
 88 portava una camisa de mussolina,
 89 clara i de la més fina.
 90 La cara amagada ab una careta de brescar,
 91 havia pas fet fressos³⁵⁹ per se mascar,
 92 i mai haguesso³⁶⁰ cregut
 93 qu·aquell pobre desheritat
 94 s'hagués tan ben trucat.³⁶¹
 95 De seguit que va parèixer dins l'arena,
 96 de pertot, com si hagués estat convingut,
 97 oïu tothom: «El bossut! El bossut!»,
 98 i la granissada li petava su l'esquena.
 99 Jo marxavi al seu darrere
 100 portant aquell llegum maleït
 101 dins un gros sarró en forma de bavera
 102 que me penjava sul pit.
 103 Com som humà i pietadós,

³⁵⁴ *pellots*: 'parracs'.

³⁵⁵ Vol dir que n'hi ha que per Carnestoltes es posen una gran gepa feta de parracs (*tros* és ponderatiu: «Quin tros de dona!»).

³⁵⁶ *cinta*: 'cintura'.

³⁵⁷ *presque*: 'quasi' (fr.).

³⁵⁸ *nut*: 'nu'.

³⁵⁹ *fressos*: 'despeses' (fr.).

³⁶⁰ *haguesso*: 'haguéssiu'.

³⁶¹ *trucat*: 'disfressat, maquillat' (fr. *truquer*: «changer pour tromper, donner une fausse apparence»).

- 104 a polit li'n vai gitar una o dos.
 105 Ell se gira i, fliu-flau!,³⁶²
 106 en un moment la meua cara
 107 no va fer qu-un sol blau.
 108 Anem, me vai dire, ja hi serem ara.
 109 Feu plers a-n-en Bertran...,
 110 vos ho paga en tustant!
 111 Ja me venjaré ambe raó
 112 i saberàs si són³⁶³ de bona cuïtor.³⁶⁴
 113 Su l'esquenassa, a torn de braç,³⁶⁵
 114 les mongetes li petaven.
 115 Lo vai pas quitar d'un pas:
 116 de la bossa³⁶⁶ carn i sang baixaven.
 117 Dins un moment tenia pas pus mongetes;
 118 encara ne vai comprar per dos pessetes.
 119 Petit i gros, tothom sus d'ell tirava;
 120 a dreta, a esquerra, pertot ripostava.³⁶⁷
 121 Cal dire la vritat: era coratjós.
 122 Los comissaris ne tenien pietat:
 123 «Home», li deien, «retirau-vós,
 124 mireu que seu mal adobat».³⁶⁸
 125 Ell responia: «Això no hi fa res,
 126 en carnaval tot és permès!».
 127 A cinc hores tot era acabat.
 128 Vaig a xò d'en Xiquet, li racontar

³⁶² *fliu-flau!*: onomatopeia del petar dels projectils que li llancen («onomatopée qui exprime des coups cinglants», Botet).

³⁶³ *són*: 'sóc'.

³⁶⁴ *cuïtor* (*ser de bona o de mala cuïtor*): 'ser de bon o de mal cuore', aquí en sentit figurat.

³⁶⁵ *a torn de braç*: amb tota la força del braç, acarnissant-s'hi (fr. *à tour de bras*).

³⁶⁶ *bossa*: 'gep' (fr.).

³⁶⁷ *ripostava*: 'contraatacava' (fr.).

³⁶⁸ *mal adobat*: 'malparat, en mal estat'.

- 129 lo que me venia d'arribar.³⁶⁹
 130 «Anem», me diu, «ja te n'ets ben tirat!³⁷⁰
 131 I encara qu'ho volguesses pas dir,
 132 la teua cara t'empatxa³⁷¹ de mentir».
 133 «Te'n podes anar al diable,
 134 tu i els teus amusements!
 135 Tenen pas res d'agradable
 136 i cal sofrir tots los turments.
 137 Te juri ambe tota vritat:
 138 pel darrer cop m'ets agafat!;
 139 i quan faré un treball parell
 140 serà pas ambe la meua pell.»
 141 Pensavi pas pus amb el bossut;
 142 sabia pas lo que havia devingut³⁷²
 143 quan, un any après, dia per dia,
 144 («Malloles» el dimecres també caia)³⁷³
 145 vén a la casa un mossior ben posat
 146 que demana a me parlar a l'escart.³⁷⁴
 147 De seguit me diu: «Seu vós en Vicenç?»
 148 «Sí. Que per asart³⁷⁵ seriem parents?»
 149 (Ja havia passat l'hora del dinar,
 150 I tenia pòu d'el 'guer³⁷⁶ de convidar.)
 151 «Recordeu-vos de l'any passat:
 152 el bossut de Malloles som jo!

³⁶⁹ *me venia d'arribar*: 'm'acabava de passar'.

³⁷⁰ *ja te n'ets ben tirat*: 'te n'has sortit prou bé'.

³⁷¹ *t'empatxa*: 't'impedeix'.

³⁷² *devingut*: 'esdevingut'.

³⁷³ *caia*: 'queia'.

³⁷⁴ *a l'escart*: 'privadament, en un apart' (occ.).

³⁷⁵ *asart*: 'atzar' (fr.).

³⁷⁶ *d'el 'guer*: 'd'haver-lo'.

153 Vinc pas per vos demanar raó
 154 del que se va passar; és pas això.
 155 A l'avança vos doni l'absolució,
 156 demanant la vostra amistat.
 157 M'havau rendut,³⁷⁷ vós el primer,
 158 un servei del qual sempre me recordaré.
 159 Encara que fos ric i volgués freqüentar,
 160 enlloc no me podia presentar.
 161 Si anavi a l'iglesi un dia de festa,
 162 tothom, malgrat lo respec³⁷⁸ [*sic*] del lloc sant,
 163 se posava a riure en m'espiant
 164 i me fugia com la pesta.
 165 Al cafè, si anavi a penre un boc,³⁷⁹
 166 me calia deguerpir al cap d'un poc.
 167 Si n'hi havia cent que jugaven,
 168 de seguit tots s'arrestaven.³⁸⁰
 169 Ni manilla,³⁸¹ ni piquet,³⁸² ni escartat³⁸³
 170 ni-l truc a sis, qu-és més enratxat...,³⁸⁴
 171 res pus no funcionava!
 172 Tots deien que la guinya³⁸⁵ portava.
 173 Si quan les paperetes sallien

³⁷⁷ *rendut*: 'fet' (fr.).

³⁷⁸ *respec*: 'respecte'.

³⁷⁹ *boc* (mot alemany): got equivalent a un quart de litre.

³⁸⁰ *s'arrestaven*: 's'aturaven' (occ.).

³⁸¹ Joc de cartes que juguen dos contra dos i en què la carta superior de cada coll és el nou (aquesta carta s'anomena també *manilla*).

³⁸² Mena de joc de cartes francès, que es juga amb trenta-dues cartes.

³⁸³ Joc de cartes on cada jugador pot, si l'adversari ho concedeix, rebutjar les cartes que no li convenen i rebre'n de noves.

³⁸⁴ *enratxat*: 'furiós, enrabiat' (fr. *enragé*). Aquí, 'excitant, engrescador!'

³⁸⁵ *guinya*: 'pega, mala sort'.

- 174 me trobavi al carrer de Sant Salvador³⁸⁶
 175 o a la gara,³⁸⁷ totes fugien.
 176 N'hauríeu oït de tot color:
 177 "Ai! la bossa!"; "Ai! quin cop d'aire!
 178 De vuit dies veuré pas el fringaire!".
 179 Tant que m'agrada la societat...
 180 tothom m'espiaava com un pestiferat!³⁸⁸
 181 Per aquella infirmitat³⁸⁹ maleïda
 182 m'hauria jugat la vida.
 183 Hi ha pas res que no hagués fet
 184 per poguer marxar dret;
 185 no hi ha devota,³⁹⁰ raconet i racó
 186 a on no hagi anat en devoció:
 187 de Sant Ferriol a la Verge del Corral³⁹¹
 188 i de la Trinitat³⁹² a Força-ral.³⁹³

³⁸⁶ El carrer de Sant Salvador (o de les monges de Sant Salvador o *de les monjes richas*) ja portava aquest nom al segle XIII. Es va dir carrer dels Fabres al s. XIV i rue de la Charrue a l'època de la revolució francesa. Va conservar la denominació oficial de rue Saint-Sauveur des del Primer Imperi fins al 1902. Una deliberació del consell municipal de Perpinyà del dia 3 de desembre d'aquest any va decidir posar en aquest carrer el nom de l'escriptor francès Émile Zola.

³⁸⁷ Barri de Perpinyà.

³⁸⁸ *pestiferat*: 'apestat' (fr.).

³⁸⁹ *infirmitat*: 'defecte, invalidesa' (fr.).

³⁹⁰ *devota*: 'ermita, lloc de pelegrinatge'.

³⁹¹ El vuit de setembre, festa de la nativitat de la Verge, els pelegrins van a totes les capelles dedicades a la Verge i especialment a l'aplec de Nostra Senyora del Corral (municipi de Prats de Molló).

³⁹² El rústic ermitatge de la Trinitat és dominat per les ruïnes del castell medieval de Bellpuig i deu la seva bellesa més a la grandesa de l'indret on està situat que a la seva arquitectura. Va ser primer construït en l'honor de sant Pere i consagrat el 953. Posteriorment al segle XIII el santuari va ser dedicat a la Trinitat. El pelegrinatge té lloc el mes de maig, el diumenge de la Trinitat.

³⁹³ La ciutat de Millars es dominada al nord per un puig de 507 m d'altitud a dos cims. Sobre l'un hi ha els vestigis d'un castell del segle XII que guardava la frontera, sobre l'altre s'ha edificat al segle XVIII un ermitatge dedicat a la Verge (sobre les ruïnes d'un altre ermitatge molt més antic, 1172). Força-ral és un mirador sobre la plana del Rosselló i el mar. La Verge de Força-ral va ser molt de temps invocada pels joves que tenien l'obligació de fer un sorteig per ser o no ser incorporats a l'exèrcit francès (les atribucions d'aquesta Verge eren totes d'ordre militar). El pelegrinatge a Força-ral té lloc tradicionalment el dilluns de Pentecosta.

189 A cada pelerinatge,
 190 a Lourdes anavi en viatge;
 191 dins d'aquelles banyeres
 192 me remenavi hores enteres...
 193 Ambe les mas premia la bossa...,
 194 jo pensí que venia³⁹⁴ més grossa!
 195 Avui la gent són pas com abantes:
 196 se burlen de les coses les més santes.
 197 Tothom me deia: "Pobret!, mai se te fonrà
 198 per tant que la facis remullegar"³⁹⁵.
 199 Lo secors³⁹⁶ venint pas de dalt,
 200 me vai encomanar a sant Carnaval.
 201 A me penjar eri³⁹⁷ decidit
 202 si-l remei hagués pas reixit!³⁹⁸
 203 Lo restant», me diu, «ja ho sabeu.
 204 M'havau ben servit sense fer preu:
 205 vós i els altres havau esbocinada
 206 aquella bossa desdixada.³⁹⁹
 207 Vai anar trobar el medeci⁴⁰⁰
 208 i ambe sis mesos me va gorir.
 209 Avui som hurós⁴⁰¹ i content
 210 perquè me passegi com l'altra gent.
 211 A sant Carnaval som fet la prometença
 212 de cada any lo ben celebrar.

³⁹⁴ *que venia*: 'que es tornava'.

³⁹⁵ *remullegar*: 'posar a remull'.

³⁹⁶ *secors*: 'socors' (fr.).

³⁹⁷ *eri*: 'jo era'.

³⁹⁸ *reixit*: transcripció de *rachit* 'reexit'.

³⁹⁹ *desdixada*: 'dissortada'(cast.).

⁴⁰⁰ *medeci*: 'metge' (fr.).

⁴⁰¹ *hurós*: 'feliç' (occ., fr.).

- 213 S'ho merei! Per la recompensa,
 214 farem una noça⁴⁰² a tot petar.
 215 Veniu ambe tots los companys
 216 a quatre hores a penre el vermut.
 217 Que per avui sigui convingut
 218 i, tant que viurem, tots los anys!
 219 Després, airem a sopar al Central
 220 per fer les honres a sant Carnaval».
 221 Ell va partir, i jo, tot contentet,
 222 me n'anavi a cercar en Xiquet.
 223 La dona me diu: «Vinràs d'hora a sopar?
 224 Les mongetes serien rumades...»⁴⁰³
 225 Ja havia dinat d'arengades!
 226 «Ò⁴⁰⁴, ò, si és pas avui, serà demà.»
 227 En efet, vam fer una noça tremblanta!⁴⁰⁵
 228 Quan hom hi és pas habituats,
 229 tan beure i menjar, això vos espanta;
 230 per hi registrar,⁴⁰⁶ cal sere ben ferrats.
 231 Aquest any se ten de casar
 232 ambe una rica pagesa de Paçà.
 233 En Xiquet i jo ja sem convidats
 234 per anar rentar los plats.
 235 És igual, ja airia mal
 236 si burraven⁴⁰⁷ pas com cal.

FI

⁴⁰² *noça*: 'casament, noces'.

⁴⁰³ *rumades*: per *arrumades* 'socarrimades' (Grandó).

⁴⁰⁴ ò: 'sí' (reducció d'*oc*).

⁴⁰⁵ *tremblanta*: 'enorme, extraordinària' (Botet).

⁴⁰⁶ *registrar*: pronunciació de *resistir* que no hem trobat inventariada però que és la més normal també a Girona.

⁴⁰⁷ *burraven*: *burrrar* és 'pensar' (*burrada* 'séance de travail rapide et intense' —Botet, *Vocabulari rossellonès*).

CRONOLOGIA

- 1842 (10 de novembre: Naixement a Perpinyà d'Albert Saisset.
- 1858: Jan-Agousti Ternal: *Récit en vers catalans, rimés en al.*
- 1860: *Las Disgracis d'En Pique-Aragnes*
- 1860: Sylvestre Vilallongue, *Goïgs de Notre-Dame de Força Real*
- 1861: *Los Dous Fourestés a la coumédi.*
- 1870 (2 de maig): *Le Roussillon* (primer número)
- 1870: Francesc Rous (?): *Catalanes d'Estagell y d'altres endrets*
- 1873: Francesc Rous: *Catalanes y catalanades.*
- 1876 (29 de gener): *Le Républicain des Pyrénées-Orientales* (primer número)
- 1878: *En Perot, en Jepot y jo o los dos foresters a la comedia* (llibreria Brun frères)
- 1879: *La Farandole* (primer número)
- 1880: *Al Galliner* (primer número)
- 1885 (29 de juny): Defunció a Perpinyà de Josep-Antoni Bergnes.
- 1887 (15 d'abril): Festes de Banyuls de la Marenda
- 1887: «Un Ximplet», *La Grand desfurtuna d'un marchan de tirones*
- 1887: «Un Ximplet», *Bachanengs, pianengs i perpignanesous.*
- 1887: «Un Tal», *Un punyat de catalanades.*
- 1888: «Un Tal», *Coses i altres.*
- 1888: «Un Ximplet», *Le Pont de Céret ou une révolution au ciel.*
- 1888: «Un Ximplet», *La plaça dels Jasouistas ou al marcat de las ourtoulanes.*
- 1888: Defunció de Silvestre Villalongue.
- 1889: *Oune Elecciou a la turna* (Ch. Latrobe)
- 1890: *Al Galliner* esdevé *Le Phare Artistique*
- 1891: Defunció a Perpinyà de Joan Mattes.
- 1894 (14 d'agost): Defunció a Perpinyà d'Albert Saisset.
- 1899: Esteve Falguere «L'Estebenot», *Lou Parol de la Guidète.*

1901: Defunció a Perpinyà de Ventura Petit.

1905 (gener): Defunció de Carles Latrobe a Perpinyà.

1910: *Le Républicain des Pyrénées-Orientales* (interrupció de publicació).

1910: Albert Saisset, *Perpinyanenques*, (Col·lecció Biblioteca Popular de L'Avenç, Barcelona).

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER Antoni M. i MOLL Francesc de B., *Diccionari Català Valencià Balear*, segona edició, Palma de Mallorca, 1978.
- BERGUE Paul, «L'Œuvre d'Oun Tal», *Revue Catalane*, 1910, pàgs. 106-111, pàgs. 134-140, pàgs. 163-168, pàgs. 369-375, pàgs. 407-415, pàgs. 439-442 ; 1911, pàgs. 6-9, pàgs. 77-84.
- BOTET Renat, *Vocabulari rossellonès*, Llibres del Trabucaire, Canet de Rosselló, 1997.
- BURLANER Pere [Pau Paris?], *Els contes de Mossèn Bitarol*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1995. Edició a cura de Joan-Daniel Bezsonoff, pròleg per Jaume Queralt.
- CAMPS Christian, *Les noms des rues de Perpignan*, tesi, Montpellier, 1974.
- CAMPS Christian, «L'évolution des lettres roussillonnaises dans la première moitié du XIXe siècle», XCIII^e volum de la *Société agricole, scientifique et littéraire*, Perpinyà, 1985.
- CAPEILLE Jean, *Dictionnaire de biographies roussillonnaises*, Perpinyà, Impr.-Lib. Comet, 1914 i Marsella, Laffitte Reprints, 1978.
- CHAUVET Horace, «L'esprit catalan, Riposte aux auteurs d'*En Perote*, en *Japote y jo*», *La Veu del Canigó*, n° 51 del 7 desembre del 1912, pàgs. 354-360.
- COMET Joachim, *L'imprimerie à Perpignan depuis les origines jusqu'à nos jours*, Perpinyà, impr. J. Comet, 1908.
- COROMINES Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Curial Edicions Catalanes – Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, Barcelona, 1980-2001.
- CREIXELL Lluís, *Diccionari bàsic francès-català*, 3a ed. ampliada, Perpinyà, Centre de Recerques i d'Estudis Catalans, 1989.

- GRANDÓ Carles, *Vocabulari Rossellonès amb traducció en català normatiu i en francès*, Sant Esteve del Monestir, Association Polytechnique des Pyrénées-Orientales, 1987.
- GUITER Enric, «Literatura al Rosselló», *Revista catalana*, 6, 7, 8 (1970), 9, 10, 11-12 (1971), 13 i 15 (1972).
- HOFFMANN Yves, *Quand Perpignan faisait la fête*, Perpinyà, Rivage des Arts, 1986.
- LLECH-WALTER René, *Initiation à la littérature catalane*, Perpinyà, Association Polytechnique des Pyrénées-Orientales, 1977.
- MARTINEZ Michel, *Le passé des Ateliers de la Loge l'Union (1758-1855)*, Perpinyà, L'Union, 1991.
- PASTRE Louis, «La langue catalane populaire en Roussillon», *Revue Catalane*, 1907, I, pàgs. 337-341 i 353-358 i 1908, II, pàgs. 7-9, 53-59, 78-87, 125-128, 147-152, 184-189, 205-210, 238-245.
- RIOT Clément, *La Presse roussillonnaise, I - Des origines à 1881*, Prada del Conflent, Terra Nostra, 1987.
- ROSSET Philippe, «La création et les débuts de l'école normale de Perpignan (1834-1847)», XCIII^e volum de la *Société agricole, scientifique et littéraire*, Perpinyà, 1985.
- SAISSET Albert («Un Tal»), *Catalanades del Rosselló*, revisades i anotades per Joan Marty, Perpinyà, Labau, 1965.
- SAISSET Albert («Un Tal») *Catalanades*, a cura de Joan Daniel Bezsonoff, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1994.
- SERRA i KIEL Dolors, *Bibliografia nord-catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.
- VERDAGUER Pere, *Histoire de la littérature catalane*, Barcelona, Barcino, 1981.
- VILA Pep, «Bibliografia de la llengua i literatura catalanes al Rosselló, I. La llengua», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXII, 1993.